

DSM Yönergesi Kapsamında Metin ve Veri Madenciliği İstisnaları

Text and Data Mining Exceptions Under the CDSM Directive

Abdullah Talha Sevindik^a

ÖZ Bu çalışma, metin ve veri madenciliğinin (MVM) telif hukuku bakımından doğurduğu sorunları, Avrupa Birliği Dijital Tek Pazarda Telif Hakkı ve Bağlantılı Haklara İlişkin Yönerge'de (DSM Yönergesi) MVM için öngörülen istisnaların ve bu düzenlemelerin yapay zekâ eğitimi bakımından yeterliliğini incelemektedir. MVM, büyük metin ve veri kümelerinin otomatik yöntemlerle analiz edilerek örüntü, eğilim ve anlamlı bilgilerin ortaya çıkarılmasını sağlar. Ancak bu süreçte telifle korunan eserlerin veya veri tabanlarının çoğaltılması ve aktarılması gerekebildiğinden telif hakkı ihlali riski doğmaktadır. DSM Yönergesi'nin 3. maddesi, araştırma kuruluşları ve kültürel miras kurumları lehine bilimsel araştırma amaçlı zorunlu bir MVM istisnası öngörürken 4. madde daha genel bir istisna getirmekte ve hak sahiplerine çekince (opt-out) imkânı tanımaktadır. Çalışmada, bu iki hükmün yapay zekâ eğitimi bakımından yetersiz kaldığı savunulmaktadır. Ayrıca, Türkiye'nin DSM Yönergesi'ni aynen aktarmak yerine, yapay zekâ eğitimi, kültürel miras, Türkçe veri kaynakları ve hak sahiplerinin menfaatleri arasında denge kuran; şeffaflık, uygun bedel ve genişletilmiş toplu lisanslama esaslarına dayalı bir düzenleme geliştirmesi gerektiği ileri sürülmektedir.

ABSTRACT This study examines the copyright issues arising from text and data mining (TDM), the exceptions provided for TDM under Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market (CDSM Directive), and the adequacy of these rules for artificial intelligence training. TDM enables patterns, trends, and meaningful information to be identified through the automated analysis of large collections of text and data. However, this process may require reproducing protected works or extracting database contents, which could interfere with exclusive rights. Article 3 of the CDSM Directive provides a mandatory exemption for scientific research carried out by research organizations and cultural heritage institutions, while Article 4 establishes a broader exception subject to the rightsholder's right to reserve such uses. This study argues these provisions to be insufficient for addressing the specific characteristics of artificial intelligence training and further argues that Türkiye should not simply transpose the CDSM framework but instead develop a regime tailored toward balancing artificial intelligence development, cultural heritage, Turkish-language data resources, and rightsholders' interests through transparency, equitable remuneration, and collective licensing mechanisms.

Anahtar Kelimeler

metin ve veri madenciliği • DSM yönergesi • yapay zekâ eğitimi • telif hakkı • genişletilmiş toplu lisanslama

Keywords

text and data mining • CDSM Directive • artificial intelligence training • copyright • extended collective licensing

Sevindik, Abdullah Talha. "DSM Yönergesi Kapsamında Metin ve Veri Madenciliği İstisnaları." Hukuk, Teknoloji ve Toplum 1, no. 1 (2026): 77-111. <https://doi.org/10.68378/htt.2026.1.004>

^a İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Fikri Mülkiyet Hukuku Anabilim Dalı, İstanbul, Türkiye. E-posta: sevindik.atalha@gmail.com

EXTENDED ABSTRACT

This article examines text and data mining (TDM) from the perspective of copyright law with emphasis on Directive (EU) 2019/790 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on copyright and related rights in the Digital Single Market (CDSM Directive) and its implications for Türkiye. The article's central argument is that TDM can no longer be understood merely as a technical tool for academic research. In the age of generative artificial intelligence (AI), TDM has become a decisive interface among copyright protection, data access, innovation policy, and author remuneration.

TDM refers to automated analytical techniques applied to large bodies of digital text and data for identifying patterns, trends, correlations, and other meaningful information. Technically, TDM usually involves access to data, extraction and copying, cleaning and structuring, conversion into machine-readable formats, and algorithmic analysis. Although copyright law does not protect ideas, facts, raw data, or statistical relationships, the technical acts required for TDM may interfere with exclusive rights, especially when protected works are being reproduced or substantial parts of protected databases are being extracted. The legal difficulty therefore lies not in the obtained information but in the technical route through which the information is produced.

The CDSM Directive addresses this problem through a two-tier TDM regime, with Article 3 establishing a mandatory exception for TDM carried out for scientific research by research organizations and cultural heritage institutions, provided they have lawful access. This exception cannot be overridden by contract and does not allow rightsholders to opt out. Article 4 creates a broader exception that may also cover commercial actors and

non-scientific uses. However, this broader scope is limited by the rightsholder's ability to reserve the use of works for TDM purposes using machine-readable means. Thus, Article 4 is wider in personal scope but weaker in legal certainty.

The article argues this model to be unsatisfactory, especially for generative AI training. Classical TDM is primarily directed at discovering information, correlations, or patterns. Generative AI training may go beyond such analyses by learning expressive features, style, syntax, composition, and other elements embedded in copyrighted works. Equating AI training with TDM is therefore conceptually and legally problematic. The CDSM Directive had been drafted before the current generative AI debate became central to copyright policy, with its provisions having been mainly designed for scientific research and data analytics, not for the large-scale training of foundation models capable of producing content that may compete with human-created works.

The weaknesses of the CDSM Directive's approach are particularly visible in the opt-out mechanism under Article 4. In theory, opting out appears to compromise innovation for rightsholder control. In practice, this has created uncertainty. AI developers must identify reservations expressed through different technical, contractual, or metadata-based channels; meanwhile, individual creators often lack the capacity to formulate effective machine-readable reservations. The result is an asymmetrical system in which large platforms and AI developers are better positioned to manage compliance while individual creators remain exposed to opaque data collection practices. Transparency obligations under the EU Artificial Intelligence Act (AI Act) may partly mitigate this problem, but training-data

summaries do not necessarily enable authors to verify actual use.

In comparative terms, the EU model is more rigid than the United States' fair use doctrine and Japan's non-enjoyment approach, both of which may provide broader space for technological development. Later EU instruments such as the AI Act and the Data Act supplement but do not replace the CDSM Directive's framework, nor do they fully solve the deeper distributive issue of how the economic value generated from protected materials should be distributed.

Türkiye has an obligation to align its intellectual property law with the EU *acquis*, thus making the CDSM Directive an important reference point. However, the article rejects the mechanical transposition of Articles 3 and 4 into Turkish law, as the Turkish legal, cultural, linguistic, and technological contexts require a more tailored model. At present, Turkish copyright law does not contain any specific TDM exception. Consequently, many TDM activities involving protected works or databases may amount to infringement under Türkiye's Law No. 5846 on Intellectual and Artistic Works. This uncertainty is particularly problematic for universities, cultural heritage institutions, start-ups, researchers, and domestic AI developers.

The first recommendation is that Türkiye should not introduce a TDM exception in isolation. Any functional TDM regime requires a prior or simultaneous preservation and digitization exception for cultural heritage institutions. Much of Türkiye's scientific, literary, and cultural heritage remains in printed form in libraries and archives. Such materials that cannot lawfully be digitized for preservation purposes cannot meaningfully be included in lawful TDM or AI-training processes. Turkish law should therefore grant libraries, archives, museums, and similar institutions the clear authority to digitize works in their permanent collections.

The second recommendation is that Türkiye's TDM provision should expressly address AI training. Merely importing the term "text and data mining" into the statute would be insufficient. The law should clarify which acts are covered, including dataset creation, training copies, data cleaning, model updating, verification, and secure storage.

The third recommendation concerns Turkish language data, cultural heritage, and the domestic creative economy. Türkiye should avoid a model that turns publicly supported archives, library collections, academic publications, press content, and Turkish language cultural resources into freely exploitable raw material for global AI companies without licensing, reciprocity, public interest conditions, or revenue sharing. The aim should not be discriminatory protectionism but a balanced data and copyright policy that protects Turkish language resources, supports domestic AI development, and prevents uncontrolled extraction of culturally valuable materials.

The article lastly proposes that Türkiye should move beyond a simple opt-in/opt-out dichotomy and consider a hybrid model based on transparency, registration, equitable remuneration, collective licensing, and fair distribution. Individual licensing is impracticable due to massive transaction costs, as just having the opt-out option places excessive burdens on creators. Extended collective licensing or a special AI-focused collective licensing mechanism may offer a more balanced solution. Under such a system, AI developers could obtain legal certainty through a centralized licensing structure while authors and related rightsholders would receive remuneration from the value generated by the use of their works. Türkiye should use the delayed EU harmonization process not for passive imitation but for designing a contemporary, culturally sensitive, and economically fair TDM and AI training regime.

Giriş

Metin ve veri madenciliği (MVM), bilimsel araştırma, büyük veri analizleri ve yapay zekâ sistemlerinin geliştirilmesi bakımından önemli bir araçtır. Ancak bu faaliyet, çoğu zaman telif hukuku kapsamında korunan eserlerin veya veri tabanlarının çoğaltılmasını, dönüştürülmesini, değiştirilmesini ve aktarılmasını gerektirdiğinden telif hakları ihlali riskini de beraberinde getirmektedir. Bu faaliyetlerin hukuka uygun olabilmesi için hak sahiplerinden tek tek izin almak ya da kanundaki bir telif istisnasına dayanmak gerekmektedir.

Avrupa Birliği (AB), dijital ortamda ortaya çıkan bu yeni ihtiyaçlara cevap vermek amacıyla 7 Haziran 2019 tarihinde Dijital Tek Pazarda Telif Hakkı ve Bağlantılı Haklara İlişkin Yönerge’yi, kısaca DSM Yönergesi’ni yürürlüğe koymuştur.¹ Yönerge, çevrimiçi içerik paylaşım platformlarının sorumluluğu, basın yayıncılarına tanınan bağlantılı haklar ve genişletilmiş toplu lisanslama gibi birçok önemli konuyu düzenlemektedir. Bu çalışmanın odağını ise Yönerge’nin 3. ve 4. maddelerindeki MVM istisnaları oluşturmaktadır.²

Telif hukukuyla fikirler, olgular ve ham veriler yerine bunların özgün ifade biçimleri korunur (TRIPS 9/II).³ Buna karşılık MVM sürecinde telifli içeriklerin geçici veya kalıcı şekilde çoğaltılması, veri setlerine aktarılması ya da algoritmik analize uygun hâle getirilmesi eser sahipleri veya veri tabanı yapımcılarının münhasır yetkilerine müdahale niteliğindedir. Bu nedenle MVM faaliyetlerinin hukuka uygun bir şekilde yürütülebilmesi için ilgili mali haklara yönelik istisna/sınırlamalara ihtiyaç duyulmaktadır.

MVM, yapay zekâ eğitimi bakımından da merkezî bir rol oynamaktadır.⁴ Yapay zekânın ekonomik büyümeye, bilimsel araştırmalara ve yeni ürünlerin ve hizmetlerin ortaya çıkmasına önemli katkı sunma potansiyeli bulunduğu kabul edilse⁵ de bu sistemlerin eğitimi sırasında kullanılan verilerin önemli bir kısmının telif hakkı veya veri tabanı koruması kapsamında bulunması, hak sahipleri ile yapay zekâ geliştiricileri arasında ciddi bir menfaat çatışması doğurmaktadır. Üstelik veri toplama süreçlerinin genellikle şeffaf olmaması, hak sahiplerinin eserlerinin hangi veri setlerinde ve hangi modellerin eğitiminde kullanıldığını tespit etmesini güçleştirmektedir.⁶

¹ Dijital Tek Pazarda Telif Hakkı ve Bağlantılı Haklara İlişkin (AB) 2019/790 sayılı Yönerge, 17.4.2019, AB Resmî Gazetesi, L 130.

² Yönerge’de düzenlenen diğer başlıklara ilişkin genel bir çerçeve için bk. Mustafa Halil Çonkar, “Dijital Tek Pazarda Telif Hakkı ve Bağlantılı Haklar,” *Türk Hukukunun Avrupa Birliği Hukukuna Uyumlu: Özel Hukuk* içinde, ed. Arslan Kaya vd., 1. bs. (İstanbul: İstanbul University Press, 2020); Eleonora Rosati, *Copyright in the Digital Single Market: Article-by-Article Commentary to the Provisions of Directive 2019/790*, 1. bs. (Oxford: Oxford University Press, 2021).

³ Halil Arslanlı, *Fikri Hukuk Dersleri II: Fikir ve Sanat Eserleri* (İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1954), s. 29; Ünal Tekinalp, Gül Okutan Nilsson ve Feyzan Hayal Şehirali Çelik, *Tekinalp Fikri Mülkiyet Hukuku*, 6. bs. (İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2025), s. 156.

⁴ Salitorn Thongmeensuk, “Rethinking Copyright Exceptions in the Era of Generative AI: Balancing Innovation and Intellectual Property Protection,” *The Journal of World Intellectual Property*, c. 27, S. 2 (2024), s. 280–281.

⁵ Martin Senftleben, “Win-Win: How to Remove Copyright Obstacles to AI Training While Ensuring Author Remuneration (and Why the European AI Act Fails to Do the Magic),” *Chicago-Kent Law Review*, c. 98 (2024), s. 3–4.

⁶ Thongmeensuk, “Rethinking Copyright Exceptions,” s. 280.

DSM Yönergesi bu alanda iki kademeli bir model benimsemiştir. Yönerge'nin 3. maddesi, araştırma kuruluşları ve kültürel miras kurumları lehine bilimsel araştırma amaçlı MVM faaliyetleri için zorunlu bir istisna öngörmektedir. Buna karşılık 4. madde, ticari kullanımları da kapsayabilecek daha genel bir MVM istisnası getirmekte; ancak hak sahiplerine *opt-out* (çekince) imkânı tanımaktadır. Bu sistem, MVM faaliyetleri bakımından önemli bir hukuki zemin sağlasa da özellikle yapay zekâ eğitimi karşısında yeterli ve dengeli bir çözüm sunup sunmadığı tartışmalıdır.

Türkiye bakımından konu ayrıca önem taşımaktadır. Türk hukukunda hâlihazırda MVM faaliyetlerine özgü açık bir telif hakkı istisnası bulunmamaktadır. Bu nedenle 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (FSEK) çerçevesinde birçok MVM faaliyeti, özellikle çoğaltma ve aktarma hakları bakımından ihlal riski taşımaktadır. Bunun yanında Türkiye'nin AB fikri mülkiyet müktesebatına uyum yükümlülüğü, DSM Yönergesi'ndeki MVM hükümlerinin Türk hukuku bakımından incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Bu çalışma, ilk olarak MVM'nin teknik niteliğini ve telif hukukuyla ilişkisini ortaya koyduktan sonra DSM Yönergesi'nin 3. ve 4. maddelerinde düzenlenen MVM istisnalarını incelemektedir. Ardından bu istisnaların yapay zekâ eğitimi bakımından yeterliliği değerlendirilmekte ve son olarak Türkiye'nin FSEK kapsamında nasıl bir MVM ve yapay zekâ eğitimi rejimi benimsemesi gerektiğine ilişkin öneriler sunulmaktadır.

I. Metin ve Veri Madenciliği ve Telif Hukuku ile İlişkisi

A. Metin ve Veri Madenciliği Faaliyetinin Teknik Niteliği

MVM, dijital ortamdaki büyük veri ve metin kümelerinin otomatik yöntemlerle analiz edilmesini ve bu yolla veriler arasındaki örüntülerin, eğilimlerin ve anlamlı ilişkilerin ortaya çıkarılmasını ifade eder.⁷ İnsanlar tarafından tek tek incelenmesi mümkün olmayan veri yığınları, bu yöntem sayesinde işlenebilir hâle getirilmekte ve bunlardan yeni bilgiler elde edilmektedir.⁸ Bu yönüyle MVM, basit bir arama faaliyetinden farklı olarak veriler arasındaki görünmeyen bağlantıları ortaya koyan sistematik bir analiz sürecidir.⁹ Temel işlevi, bu yığınların içindeki gereksiz unsurları ayıklayarak anlamlı bilgiyi ortaya çıkarmak ve verileri analiz edilebilir bir yapıya dönüştürmektir.¹⁰

⁷ Michael W. Carroll, "Copyright and the Progress of Science: Why Text and Data Mining Is Lawful," *UC Davis Law Review*, c. 53, S. 2 (2019), s. 895.

⁸ Péter Kollár, "Mind If I Mine? A Study on the Justification and Sufficiency of Text and Data Mining Exceptions in the European Union," SSRN Scholarly Paper No. 3960570 (Social Science Research Network, 2021), s. 3.

⁹ Directorate-General for Internal Policies of the Union (European Parliament) ve Eleonora Rosati, *The Exception for Text and Data Mining (TDM) in the Proposed Directive on Copyright in the Digital Single Market: Technical Aspects* (Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018), s. 4.

¹⁰ Nicolas Binctin, "TDM: A Challenge for Artificial Intelligence," *RIDA*, S. 262 (2019), s. 9.

Teknik açıdan MVM genellikle üç aşamadan oluşur.¹¹ İlk aşamada analiz edilecek verilere erişim sağlanır.¹² İkinci aşamada veriler çıkarılır, kopyalanır ve ön işleme tabi tutulur. Bu kapsamda veriler temizlenir, ayrıştırılır ve makine tarafından okunabilir bir formata dönüştürülür.¹³ Üçüncü aşamada ise yapılandırılmış veri setleri üzerinde algoritmalar çalıştırılarak örüntüler ve ilişkiler tespit edilir ve sonuçlar somut çıktılara dönüştürülür.¹⁴

MVM'nin önemi, özellikle “aşırı bilgi yüklenmesi” sorununu aşma kapasitesinden kaynaklanmaktadır.¹⁵ Bu yöntem sayesinde aksi hâlde uzun zaman alacak analizler kısa sürede tamamlanabilmekte; sağlık, bilim ve ekonomi gibi alanlarda önemli sonuçlar elde edilmektedir. Örneğin BlueDot projesinin COVID-19'un yayılımını erken aşamada öngörebilmesi¹⁶ ve çok sayıda bilimsel çalışmanın hızlı biçimde analiz edilmesi¹⁷ MVM ile mümkün olmuştur. Benzer şekilde tıp alanındaki keşifler¹⁸ ve kullanıcı davranışlarına dayalı ekonomik analizler bu yöntemin geniş uygulama alanını göstermektedir.

B. MVM Faaliyetinin Telif Haklarıyla İlişkisi

MVM'de kullanılan veri kaynakları oldukça çeşitlidir. İnternet siteleri, sosyal medya platformları, elektronik veri tabanları, dijital arşivler, yayımlanmış bilimsel makaleler ve hatta fiziki eserlerin taranarak dijitalleştirilmesi suretiyle elde edilen materyaller bu kapsamda değerlendirilebilir.¹⁹ Bu veriler açık erişimli kaynaklardan indirilebileceği gibi lisanslı veri tabanlarından veya *web scraping* ve *web crawling* gibi otomatik araçlarla internet ortamından sistematik şekilde çekilerek de temin edilebilir.²⁰ Özellikle yapay zekâ ve makine öğrenmesi uygulamalarında algoritmaların başarısı, kullanılan eğitim verisinin miktarına, çeşitliliğine ve niteliğine bağlıdır.²¹ Ne var ki bu teknik ihtiyaç, korunan içeriklerin geçici

¹¹ Artha Dermawan, “Text and Data Mining Exceptions in the Development of Generative AI Models: What the EU Member States Could Learn from the Japanese ‘Nonenjoyment’ Purposes?,” *The Journal of World Intellectual Property*, c. 27, S. 1, (2024), s. 47.

¹² Directorate-General for Internal Policies of the Union (European Parliament) ve Rosati, *The Exception for Text and Data Mining*, s. 4.

¹³ Dermawan, “Text and Data Mining Exceptions,” s. 47-48.

¹⁴ Carroll, “Copyright and the Progress of Science,” s. 895.

¹⁵ Saniye Ezgi Ercan, “Avrupa Birliği Dijital Tek Pazarda Telif Hakkı Yönergesi ile Öngörülen İstisnalar Çerçevesinde Türk Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun Değerlendirilmesi” (Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2022), s. 32-33.

¹⁶ Kollár, “Mind If I Mine?,” s. 3.

¹⁷ Esma Muheyne Doğan, “A Challenge to Copyright: Text and Data Mining” (Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2024), s. 5.

¹⁸ Maryna Manteghi, “Overcoming Barriers to Text and Data Mining in the Era of ChatGPT: The Proposed Data Act as a Game-Changer,” *GRUR International*, c. 73, S. 1 (2024), s. 34.

¹⁹ Nicola Lucchi, *Generative AI and Copyright: Training, Creation, Regulation*, PE 774.095 (Brüksel: European Parliament, Committee on Legal Affairs, 2025), s. 16 vd.; Sertaç Şıracı, “Yapay Zekâ Eğitiminde Eserlerin Girdi Olarak Kullanılmasının Telif Hakları Açısından İncelenmesi,” *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c. 32, S. 4 (2024), s. 2465 vd.

²⁰ Nicola Lucchi, “ChatGPT: A Case Study on Copyright Challenges for Generative Artificial Intelligence Systems,” *European Journal of Risk Regulation* (29 Ağustos 2023).

²¹ Doğan, “A Challenge to Copyright,” s. 17-18.

veya kalıcı şekilde çoğaltılmasını çoğunlukla zorunlu kıldığından veri ihtiyacı ile hak sahiplerinin münhasır yetkileri arasında ciddi bir gerilim doğurmaktadır.²²

Yukarıda da ifade edildiği üzere telif hukukunda fikirler veya bilgiler değil bunların özgün ifade biçimleri korunur.²³ Bu nedenle MVM'nin nihai amacı olan örüntü, eğilim, korelasyon ve olgusal bilgi çıkarımı, kural olarak telif korumasının dışında kalır.²⁴ Bununla birlikte bu süreçte telifli materyallerin geçici veya kalıcı şekilde çoğaltılması, aktarılması ve makinece okunabilir formata dönüştürülmesi gerekir.²⁵

Bu teknik işlemler, telif hukukunda farklı münhasır haklarla temas eder. İlk olarak, analiz edilecek materyallerin bilgisayar belleğine veya sunuculara kaydedilmesi ve bunların bütünüyle ya da kısmen kopyalanması, çoğaltma hakkı bakımından önem taşır.²⁶ İkinci olarak verinin temizlenmesi, ayrıştırılması, normalleştirilmesi ve algoritmik işleme uygun bir yapıya dönüştürülmesi, özellikle eserin formatı veya yapısı üzerinde değişiklik yapılması hâlinde işleme hakkı bakımından tartışma ortaya çıkabilir.²⁷ Üçüncü olarak elektronik veri tabanlarından içerik çekilmesi hâlinde veri tabanı yapımcılarına tanınan sui generis haklar, özellikle aktarma ve yeniden yararlanma yetkileri bakımından gündeme gelebilir.²⁸ Görüldüğü üzere MVM faaliyeti, içeriklerin yalnızca pasif biçimde okunmasından ibaret değildir.²⁹

MVM faaliyetlerinin telif hukuku bakımından değerlendirilmesi, özellikle çoğaltma ve aktarma hakkı ekseninde yapılmalıdır; zira öğretilde ve uygulamada tartışmalar esas olarak bu iki hak etrafında yoğunlaşmaktadır.³⁰ Bu nedenle ilk olarak MVM sürecindeki işlemlerin çoğaltma hakkı bakımından doğurduğu sonuçlar incelenecektir.

1. Çoğaltma Hakkı ve MVM

Çoğaltma hakkı, telif hukukunda eser sahibine tanınan en temel mali haklardan birisidir. Bu hak klasik anlamda fiziksel nüsha üretimi yanında dijital ortamda gerçekleştirilen geçi-

²² Manteghi, "Overcoming Barriers to Text and Data Mining," s. 34-35; Thongmeensuk, "Rethinking Copyright Exceptions," s. 278-279.

²³ Thomas Margoni ve Martin Kretschmer, "A Deeper Look into the EU Text and Data Mining Exceptions: Harmonisation, Data Ownership, and the Future of Technology," *GRUR International*, c. 71, S. 8 (2022), s. 685-687.

²⁴ Christophe Geiger, Giancarlo Frosio ve Oleksandr Bulayenko, "Text and Data Mining: Articles 3 and 4 of the Directive 2019/790/EU," içinde *Los Derechos de autor en el mercado unico digital Europeo* (Tirant Lo Blanch, 2019), s. 4-5.

²⁵ Doğan, "A Challenge to Copyright," s. 11-12.

²⁶ Pelin Karaaslan, "Fikir ve Sanat Eserlerinin Teknik Gereklik Nedeniyle Geçici Çoğaltılması," *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi*, c. 8, S. 1 (2022), s. 33; Rosati, *Copyright in the Digital Single Market*, s. 78-80.

²⁷ Şıracı, "Yapay Zekâ Eğitiminde Eserlerin Girdi Olarak Kullanılması," s. 2467.

²⁸ Romain Meys, "Data Mining Under the Directive on Copyright and Related Rights in the Digital Single Market: Are European Database Protection Rules Still Threatening the Development of Artificial Intelligence?" *GRUR International*, c. 69, S. 5 (2020), s. 458-459.

²⁹ Margoni ve Kretschmer, "A Deeper Look into the EU Text and Data Mining Exceptions," s. 687-688.

³⁰ Umuma iletim, işleme vb. diğer haklar metin ve veri madenciliği faaliyeti kapsamında olmayıp yapay zekânın çıktı üretmesi kapsamında tartışılmıştır.

ci veya kalıcı kopyalama işlemlerini de kapsar (FSEK m. 22). Bern Sözleşmesi m. 9/1, çoğaltma hakkının “herhangi bir biçimde ve şekilde” korunmasını zorunlu kılmakta; WIPO İnternet Antlaşmaları’na eklenen Mutabık Kalınan Açıklamalar da dijital ortamdaki çoğaltmaların bu hakkın kapsamında bulunduğunu teyit etmektedir.³¹

AB Bilgi Toplumu Yönergesi³² (BTY) m. 2, çoğaltmayı oldukça geniş biçimde tanımlamaktadır. Buna göre eserlerin veya diğer korunan unsurların doğrudan ya da dolaylı, geçici ya da kalıcı, herhangi bir araçla ve herhangi bir biçimde, tamamen veya kısmen çoğaltılması hak sahibinin münhasır yetkisi kapsamındadır.³³ MVM faaliyetleri de çoğu zaman analiz edilecek materyallerin geçici veya kalıcı biçimde kopyalanmasını gerektirdiğinden, bu işlemler anılan hüküm bağlamında çoğaltma teşkil edebilir.³⁴

BTY m. 2 uyarınca, MVM sırasında yapılan çoğaltmalar bir istisna kapsamına girmedikleri sürece hak sahibinin iznine tabidir. Avrupa Birliği Adalet Divanı (ABAD) *Infopaq*³⁵ kararında bir eserin oldukça sınırlı bir bölümünün dahi, yazarın hususiyetini yansıtmaları hâlinde çoğaltma hakkı kapsamında korunabileceğini kabul etmiştir.³⁶ Bu nedenle, MVM sürecinde telifli eserlerin tamamının veya bir kısmının bilgisayar sistemlerine geçici ya da kalıcı şekilde kaydedilmesi, kural olarak çoğaltma hakkını ihlal eder.

AB hukuku bu konuda katı ve istisna merkezli bir yapıdadır. AB sisteminde, teknik olarak bir kopyalama işlemi gerçekleştiğinde, bunun hukuka uygun sayılabilmesi için açık bir istisna veya sınırlama hükmüne dayanılması gerekir. Nitekim mevcut istisnaların MVM bakımından yetersiz kalması DSM Yönergesi’nde MVM’ye özgü istisnaların düzenlenmesinin başlıca nedenlerinden biridir.

³¹ Konuyla ilgili ayrıntılı açıklamalar için bk. Rosati, “Infringing AI,” s. 8.

³² Bilgi Toplumunda Telif Hakkı ve Bağlantılı Hakların Belirli Yönlerinin Uyumlaştırılmasına İlişkin 2001/29/AT sayılı Yönerge, 22.5.2001, Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, L 167, s. 10.

³³ Türk hukukunda da çoğaltma hakkı, FSEK m. 22’de AB mevzuatına paralel biçimde oldukça geniş bir kapsama kavuşturulmuştur. İlgili hüküm uyarınca, bir eserin aslını veya kopyalarını; herhangi bir şekil veya yöntemle, tamamen veya kısmen, doğrudan veya dolaylı, geçici veya sürekli olarak çoğaltma yetkisi münhasıran eser sahibine aittir. Kanun koyucu, tespitin kalıcı veya geçici olmasını ya da kullanılan teknolojik yöntemi ayırt etmeksizin çoğaltma fiilini geniş yorumladığından, dijital ortamlarda teknolojik gereklilikler sebebiyle gerçekleştirilen anlık ara belleğe alma veya tarayıcıda görüntüleme gibi geçici kopyalamalar dahi kural olarak bu hakkın ihlali sayılabilmektedir. Dolayısıyla, MVM süreçlerinde verilerin algoritmalar tarafından işlenebilmesi ve analiz edilebilmesi için bilgisayar hafızasına veya sunuculara anlık, geçici yahut kalıcı olarak kopyalanıp kaydedilmesi işlemleri, FSEK m. 22 kapsamında da eser sahibinin münhasır çoğaltma hakkına doğrudan bir müdahale teşkil etmektedir. Türk hukukunda FSEK m. 22 kapsamında çoğaltma hakkının sınırları, dijital kopyalamalar ve MVM/yapay zekâ eğitimi faaliyetleri bağlamında yarattığı ihlal risklerine dair detaylı doktrinel değerlendirmeler için bk. Karaaslan, “Fikir ve Sanat Eserlerinin Teknik Gereklik Nedeniyle Geçici Çoğaltılması,” s. 31–33; Şıracı, “Yapay Zekâ Eğitiminde Eserlerin Girdi Olarak Kullanılması,” s. 2465–2466.

³⁴ Margoni ve Kretschmer, “A Deeper Look into the EU Text and Data Mining Exceptions,” s. 689.

³⁵ ABAD, C-5/08, *Infopaq International A/S v. Danske Dagblades Forening*, 16.7.2009, ECLI:EU:C:2009:465.

³⁶ ABAD’ın *Infopaq* kararında ortaya koyduğu, yazarın kendi fikri yaratıcılığını (own intellectual creation) yansıtan 11 kelimelik kısa bir metin parçasının dahi kısmi çoğaltma hakkı (partial reproduction) ihlali sayılacağı yönündeki içtihadının MVM süreçlerindeki geçici/kalıcı kopyalamalara doğrudan uygulanarak bu faaliyetleri kural olarak ihlal niteliğine soktuğuna ilişkin detaylı doktrinel değerlendirmeler için bk. Dermawan, “Text and Data Mining Exceptions,” s. 49.

Bu noktada özellikle BTY m. 5/1'deki geçici çoğaltma istisnası önem taşımaktadır. ABAD'ın *Infopaq* içtihadına göre veri toplama sürecinde yapılan geçici çoğaltmalar, ancak belirli şartlar altında bu istisna kapsamında değerlendirilebilir. Çoğaltma işleminin geçici, anlık veya tali nitelikte olması, teknolojik bir sürecin ayrılmaz ve vazgeçilmez parçasını oluşturması, tek amacının eserin hukuka uygun kullanımına imkân sağlamak olması ve bağımsız ekonomik değer taşımaması gerekir. Bu şartlar MVM bakımından belirli bir imkân sunsa da bu süreçlerde veri setlerinin çoğu zaman doğrulama, tekrar analiz veya model eğitimi için daha uzun süre saklanması gerektiğinden BTY m. 5/1 kapsamlı ve yeterli bir çözüm sağlamamaktadır.³⁷ Benzer şekilde bilimsel araştırmaya ilişkin mevcut istisnalar da MVM'nin ihtiyaçlarını tam olarak karşılamamaktadır.

Sonuç olarak AB hukuku bakımından MVM faaliyetleri çoğu durumda çoğaltma hakkına müdahale etmektedir. MVM'nin AB hukukuna uygun sayılabilmesi için geçerli bir istisna veya sınırlamaya dayanması gerekir. DSM Yönergesi m. 3 ve m. 4 bu ihtiyaca cevap vermek üzere getirilmiştir. Benzer hukuki durum Türk telif hukuku açısından da aynen geçerli olup MVM faaliyetleri eser sahibinin çoğaltma hakkına müdahale edebileceğinden, bu yönde bir istisna veya sınırlamaya ihtiyaç vardır.³⁸

2. Aktarma Hakkı ve MVM

MVM faaliyetleri bakımından önem taşıyan bir diğer hak, *sui generis* veri tabanı korumasından kaynaklanan aktarma hakkıdır. Bu hak, telif hakkı anlamında eser niteliği taşıyan veri tabanlarından farklı olarak, veri tabanının içeriğinin seçimi veya düzenlenmesinde hususiyet bulunup bulunmadığından bağımsız şekilde gündeme gelebilir.³⁹ AB Veri Tabanı Yönergesi⁴⁰ m. 7, veri tabanının yaratıcı ifadesini değil, içeriğinin elde edilmesi, doğrulanması veya sunulması için yapılan niteliksel veya niceliksel açıdan önemli yatırımı koru-

³⁷ ABAD *Infopaq* kararlarında, veri toplama süreçleri sırasında yapılan geçici çoğaltma işlemlerinin, beş ayrı koşulu karşılaması hâlinde, AB Telif Hakkı Yönergesi m. 5/1'deki istisnaya dâhil olabileceğini ifade etmiştir. İlgili madde uyarınca çoğaltma işleminin: (1) geçici, (2) anlık veya tali nitelikte, (3) teknolojik bir sürecin ayrılmaz ve vazgeçilmez bir parçası olması, (4) tek amacının bir eserin hukuka uygun kullanımına olanak sağlamak olması ve (5) bağımsız bir ekonomik değer taşımaması gerekmektedir. Sonuç olarak, m. 5(1) her ne kadar MVM faaliyetleri açısından önemli bir potansiyel barındırıyor olsa da sadece geçici çoğaltma işlemlerini kapsıyor olmasından dolayı kapsamlı bir çözüm sunmamaktadır. Bk. Margoni ve Kretschmer, "A Deeper Look into the EU Text and Data Mining Exceptions," s. 694.

³⁸ Türk telif hukukunda, MVM veya yapay zekâ eğitimi faaliyetlerine özgü doğrudan bir istisna veya sınırlama hükmü FSEK'te henüz bulunmamakta olup, meclis gündeminde de bu konuya ilişkin güncel bir yasa tasarısı yer almamaktadır.

³⁹ FSEK uyarınca iki tür veri tabanı koruması bulunmaktadır. FSEK m. 6/1-b.11 uyarınca *eser olarak korunan veri tabanı*, içerdiği veri ve materyallerden bağımsız biçimde, bunların *seçimi ve düzenlenişinde meydana getirenin hususiyetini içermesi* hâlinde işleme eser olarak korunur ve sahibine FSEK'te öngörülen manevi ve mali hakları sağlar. Buna karşılık FSEK ek m. 8'de düzenlenen *sui generis veri tabanı koruması*nda hususiyet aranmaz. Burada veri tabanının içeriğinin elde edilmesi, doğrulanması veya sunulması için nitelik yahut nicelik bakımından *esaslı bir yatırım yapılması* beklenir ve veri tabanı yapımcısına, içeriğin tamamının veya önemli bir kısmının başka bir ortama aktarılmasını ve yeniden kullanılmasını engelleme yetkisi verir. Eser olarak koruma genel telif koruma süresine tabi olduğu hâlde *sui generis* hak on beş yıl sürer ve her iki koruma rejimi de münferit veri veya materyaller üzerinde kendiliğinden hak doğurmaz. bk. Cahit Suluk, Rauf Karasu ve Temel Nal, *Fikri Mülkiyet Hukuku*, 8. bs. (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2024).

⁴⁰ Veri Tabanlarının Hukuki Korunmasına İlişkin 96/9/AT sayılı Yönerge, 11.3.1996, Avrupa Toplulukları Resmi Gazetesi, L 77, s. 20, m. 7.

maktadır.⁴¹ Bu nedenle, hususiyet taşımayan ancak oluşturulması ciddi emek, zaman veya maliyet gerektiren veri tabanları da *sui generis* hak kapsamında korunabilir.

Sui generis veri tabanı koruması, veri tabanı yapımcısına başlıca iki yetki tanır: aktarma ve yeniden yararlanma. Aktarma, veri tabanı içeriğinin tamamının veya nitelik ya da nicelik bakımından önemli bir kısmının başka bir ortama geçici veya kalıcı olarak transfer edilmesini ifade eder (FSEK ek m. 8/1-a). Yeniden yararlanma ise veri tabanı içeriğinin kamuya sunulmasıyla ilgilidir (FSEK ek m. 8/1-b). MVM faaliyetleri bakımından özellikle aktarma hakkı önemlidir; zira algoritmaların veri tabanındaki örüntüleri, eğilimleri ve korelasyonları tespit edebilmesi için çoğu durumda veri tabanı içeriğinin tamamının veya önemli bir bölümünün analiz yapılacağı sisteme aktarılması gerekir.

Aktarma hakkının ihlali yalnızca veri tabanının tek seferde büyük bir kısmının kopyalanması hâlinde gündeme gelmez. Veri tabanının küçük ve önemsiz gibi görünen parçalarının tekrarlanan ve sistematik işlemlerle çekilmesi de sonuçta veri tabanının tamamının veya önemli bir kısmının yeniden oluşturulmasına yol açıyorsa ihlal niteliği taşıyabilir.

AB Veri Tabanı Yönergesi'nde *sui generis* korumaya ilişkin bazı istisnalar öngörülmüşse de bu istisnalar MVM faaliyetleri bakımından her zaman yeterli değildir.⁴² Örneğin veri tabanının önemsiz kısımlarını aktarmaya veya yeniden kullanmaya izin veren düzenlemeler, MVM'nin çoğu zaman veri tabanının büyük bir kısmına ihtiyaç duyması sebebiyle sınırlı bir pratik değere sahiptir. Benzer şekilde, eğitim veya bilimsel araştırma amacıyla öngörülen istisnalar da ticari olmayan amaç, kaynak gösterme ve üye devletlerin takdirine bağlı uygulama gibi şartlar nedeniyle MVM bakımından sınırlı koruma sağlar.⁴³

Türk hukuku bakımından da benzer bir değerlendirme yapılmalıdır. FSEK ek 8. madde kapsamında veri tabanı yapımcısına tanınan koruma, veri tabanı içeriğinin tamamının veya önemli bir kısmının izinsiz aktarılmasına karşı koruma sağlar. Dijital veri tabanlarından *web scraping*, *crawling* veya benzeri otomatik araçlarla içerik çekilmesi, somut olayın özelliklerine göre aktarma hakkı ihlali olarak nitelendirilebilir.

Bununla birlikte, her veri tabanı kullanımının *sui generis* hak ihlali oluşturduğu da söylenemez. Öncelikle *sui generis* veri tabanı koruması için içeriğin elde edilmesi, doğrulanması veya sunumu bakımından önemli bir yatırımın varlığı aranır. Ayrıca MVM kapsamında yapılan aktarımın veri tabanının tamamına veya önemli bir kısmına ilişkin olup olmadığı, aktarımın tekrarlanan ve sistematik nitelik taşıyıp taşımadığı ve veri tabanının normal kullanımını ya da yapımcının meşru menfaatlerini zedeleyip zedelediği somut olayda ayrıca incelenmelidir.

⁴¹ Manteghi, "Overcoming Barriers to Text and Data Mining," s. 35.

⁴² Meys, "Data Mining Under the Directive," s. 465.

⁴³ Meys, "Data Mining Under the Directive", s. 458.

II. DSM Yönergesi'nde Düzenlenen MVM İstisnaları ve Düzenlemelerin Değerlendirilmesi

A. DSM Yönergesi Kapsamındaki MVM İstisnaları

DSM Yönergesi hazırlanırken MVM faaliyetlerine ilişkin istisnanın kapsamı ve yararlanıcı çevresi tartışma konusu olmuştu. Bu kapsamda Avrupa Komisyonu önünde iki temel seçenek bulunmaktaydı: MVM faaliyetleri için tüm kullanıcıları kapsayan genel bir istisna öngörmek veya belirli yararlanıcı gruplarına daha güçlü bir koruma sağlamak. Nihai metinde ise iki kademeli bir model benimsenmiştir. Buna göre, bilimsel araştırma amacıyla yürütülen MVM faaliyetleri için araştırma kuruluşları ve kültürel miras kurumları lehine zorunlu bir istisna öngörülmüş; bunun yanında, genel amaçlı MVM faaliyetleri bakımından daha geniş yararlanıcı çevresine hitap eden ayrı bir istisna veya sınırlama düzenlenmiştir.⁴⁴

DSM Yönergesi'nde MVM faaliyetleri esas olarak m. 3 ve m. 4'te düzenlenmiştir. Madde 3, bilimsel araştırma amaçlı MVM faaliyetlerine ilişkin özel ve zorunlu⁴⁵ bir istisna niteliğindedir. Madde 4 ise bilimsel amaçla sınırlı olmayan, ticari faaliyetleri de kapsayabilecek genel MVM istisnasını veya sınırlamasını düzenlemektedir. Her iki hüküm de üye devletler bakımından bağlayıcı olmakla birlikte, DSM Yönergesi'nin doğrudan uygulanabilirliği bulunmadığından bu düzenlemelerin iç hukuka aktarılması gerekmektedir.

1. Tanımlar

DSM Yönergesi'ndeki MVM istisnalarının kapsamını belirleyebilmek için öncelikle Yönerge'de kullanılan temel kavramların açıklığa kavuşturulması gerekir. Zira m. 3 ve m. 4'teki istisnalardan kimlerin hangi amaçlarla yararlanabileceği ve istisnaların hangi tür materyalleri kapsadığı, büyük ölçüde m. 2'deki tanımlara bağlıdır. Bu maddede metin ve veri madenciliği, araştırma kuruluşu ve kültürel miras kurumu gibi Yönerge'nin uygulanması bakımından önem taşıyan temel kavramlar tanımlanmaktadır.

a. Metin ve Veri Madenciliği

DSM Yönergesi m. 2/2 uyarınca MVM, dijital biçimdeki metin ve verileri analiz etmeye yönelik her türlü otomatik analiz tekniğini ifade eder. Bu teknik; örüntüler, eğilimler ve korelasyonlar da dâhil olmak üzere bilgi üretmeyi amaçlar. Bu tanıma göre bir faaliyetin MVM sayılabilmesi için analizin otomatik yöntemlerle yapılması ve analize konu materyalin dijital biçimde bulunması gerekir.

⁴⁴ Rosati, *Copyright in the Digital Single Market*, s. 74.

⁴⁵ Yani, üye devletler bu istisnayı ulusal hukuklarına aktarmak ve uygulamakla yükümlüdür; ayrıca söz konusu istisna sözleşmeyle bertaraf edilemez.

Bu nedenle dijital ortamda bulunmayan materyaller, kural olarak doğrudan MVM istisnası kapsamında değerlendirilemez. Örneğin basılı kitapların MVM amacıyla kullanılabilmesi için öncelikle dijitalleştirilmesi gerekir. Ancak dijitalleştirme işlemi ayrıca çoğaltma hakkına temas ettiğinden, bunun için bağımsız bir hukuki dayanak bulunmalıdır. Bu husus, Türkiye bakımından da önemlidir. Zira yalnızca dijital materyalleri kapsayan dar bir MVM istisnası, kütüphane koleksiyonlarında yer alan basılı eserlerin MVM ve yapay zekâ eğitimi süreçlerinde kullanılmasını güçleştirebilir.⁴⁶

Yönerge'deki "metin ve veri" kavramları yazılı metinlerle sınırlı olmayıp yazı, görsel, ses ve benzeri her türlü dijital veriyi kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır.⁴⁷ Öğretide de bu tanımın hem analiz teknikleri hem de materyal türleri bakımından geniş düzenlendiği ve yeni teknolojileri kapsayabilecek esneklikte olduğu ifade edilmektedir.⁴⁸

b. Araştırma Kuruluşu

DSM Yönergesi m. 3'teki bilimsel araştırma amaçlı MVM istisnasından yalnızca belirli kişi ve kurumlar yararlanabilir. Bu kapsamda en önemli yararlanıcı gruplardan biri araştırma kuruluşlarıdır. Yönerge'ye göre araştırma kuruluşu; üniversiteleri, üniversite kütüphanelerini, araştırma enstitülerini ve temel amacı bilimsel araştırma yapmak veya bilimsel araştırmayı da içeren eğitim faaliyetlerinde bulunmak olan kurumları ifade eder. Ancak bu kurumların kâr amacı gütmemesi, elde ettiği kârı bilimsel araştırmaya yeniden kullanması veya kamu yararına yönelik bir misyon çerçevesinde faaliyet göstermesi gerekir.

Bu tanım, DSM Yönergesi m. 3 istisnasının esasen kamu yararı veya bilimsel araştırma amacıyla hareket eden kurumlara özgülendiğini göstermektedir. Buna karşılık bireysel araştırmacılar, bağımsız gazeteciler, *start-up*'lar ve ticari teşebbüsler kural olarak m. 3 kapsamındaki özel istisnadan yararlanamaz; şartları varsa DSM Yönergesi m. 4'teki genel MVM istisnasına dayanabilirler.

DSM Yönergesi, araştırma kuruluşunun mutlaka AB sınırları içinde kurulmuş olması gerekip gerekmediğini açıkça belirtmemektedir. Ancak DSM Yönergesi'nin sistematığı dikkate alındığında, m. 3 istisnasından yararlanacak araştırma kuruluşlarının AB'de kurulmuş olması gerektiği yönünde zımni bir kabul bulunduğu ifade edilmektedir.⁴⁹

⁴⁶ Buna ilişkin önerilerimiz için bk. aşağıda "IV. Türkiye'ye Yönelik Öneriler" başlığı.

⁴⁷ Eleonora Rosati, "Article 3—Text and Data Mining for the Purposes of Scientific Research," *Copyright in the Digital Single Market: Article-by-Article Commentary to the Provisions of Directive 2019/790* içinde, ed. Eleonora Rosati (Oxford: Oxford University Press, 2021), s. 40.

⁴⁸ Meys, "Data Mining Under the Directive," s. 466; Margoni ve Kretschmer, "A Deeper Look into the EU Text and Data Mining Exceptions," s. 685.

⁴⁹ Rosati, "Article 3—Text and Data Mining," s. 42–43.

c. Bilimsel Araştırma

DSM Yönergesi m. 3'teki istisnadan yararlanılabilmesi için MVM faaliyetinin bilimsel araştırma amacıyla yapılması gerekir. Bu nedenle gazetecilik, eleştiri veya inceleme gibi amaçlarla yürütülen faaliyetler m. 3 kapsamındaki özel istisnadan yararlanamaz.⁵⁰ Bununla birlikte araştırmanın nihai olarak ekonomik fayda sağlaması veya sonuçlarının daha sonra kâr getirici faaliyetlerde kullanılması, tek başına bilimsel araştırma niteliğini ortadan kaldırmaz.⁵¹

DSM Yönergesi'nde bilimsel araştırmanın açık bir tanımı yapılmamıştır. Ancak 12. gerekçede bu kavramın hem sosyal bilimleri hem de doğa bilimleri kapsadığı belirtilmiştir. Bu kapsamda bir faaliyetin bilimsel araştırma sayılabilmesi için, genel olarak bilimsel yöntemlere uygun biçimde yürütülmesi gerekir. Araştırmanın tekrarlanabilirlik, nesnellik, güvenilirlik ve doğrulanabilirlik gibi temel bilimsel ölçütleri karşılamaması hâlinde m. 3 kapsamındaki istisnadan yararlanılması güçleşecektir.⁵²

d. Kültürel Miras Kurumu

Araştırma kuruluşlarının yanında kültürel miras kurumları da DSM Yönergesi m. 3'teki bilimsel araştırma amaçlı MVM istisnasından yararlanabilecek süljer arasındadır. DSM Yönergesi m. 2/3 ve 13. gerekçede kültürel miras kurumları örnekleyici biçimde düzenlenmiş; bu kapsamda müzeler, kütüphaneler, arşivler, film veya ses mirası kurumları sayılmıştır.

DSM Yönergesi'nde kamusal erişilebilirlik şartı yalnızca kütüphaneler ve müzeler için öngörülmüştür. Kültürel miras kurumu kapsamındaki diğer kuruluşlar için böyle bir şart açıkça aranmamaktadır. Ayrıca Yönerge, bu kurumların AB'de kurulmuş olmalarının gerekip gerekmediğini açıkça belirtmemekle birlikte, sistematik yorum itibarıyla m. 3 istisnasından yararlanacak kültürel miras kurumlarının AB'de kurulmuş olması gerektiği kabul edilmektedir.⁵³

Kültürel miras kurumları, MVM faaliyetini gerçekleştirmek için özel hukuk kişileriyle iş birliği yapabilir. Bu iş birliği, kurumun m. 3 kapsamındaki istisnadan yararlanmasına engel değildir. Ayrıca iş birliği yapılan özel hukuk kişinin AB'de yerleşik olmasının şart olmadığı ifade edilmektedir.⁵⁴

⁵⁰ Margoni ve Kretschmer, "A Deeper Look into the EU Text and Data Mining Exceptions," s. 694.

⁵¹ Rosati, "Article 3—Text and Data Mining," s. 43.

⁵² Manteghi, "Overcoming Barriers to Text and Data Mining," s. 38–40.

⁵³ Rosati, "Article 3—Text and Data Mining," s. 44.

⁵⁴ Rosati, "Article 3—Text and Data Mining for the Purposes of Scientific Research," s. 44.

e. Hukuka Uygun Erişim

DSM Yönergesi m. 3 ve m. 4 kapsamındaki MVM istisnalarından yararlanılabilmesi için, analiz edilecek metinlere ve verilere hukuka uygun şekilde erişilmiş olması gerekir. Yönerge’de hukuka uygun erişim ayrıca tanımlanmamış olmakla birlikte, 14. gerekçede bu konuda bazı örnekler verilmiştir. Buna göre açık erişim politikası kapsamında erişilen içerikler, lisans sözleşmesiyle erişim sağlanan materyaller veya çevrimiçi olarak ücretsiz şekilde sunulan içerikler bakımından hukuka uygun erişim şartı sağlanmış kabul edilebilir.

Hukuka uygun erişim şartı, MVM istisnalarının kapsamını belirleyen temel ölçütlerden birisidir. Kullanıcının içeriğe erişimi hukuka aykırıysa, örneğin yetkisiz kaynaklardan veya teknik koruma önlemleri aşıl原因ak veri elde edilmişse, MVM istisnalarından yararlanılması mümkün olmayacaktır. Buna karşılık, araştırma kuruluşlarının hukuka uygun şekilde eriştiği içerikler bakımından hak sahiplerinin MVM faaliyetlerini makinece okunabilir araçlarla ayrıca sınırlama imkânı DSM Yönergesi m. 3 bağlamında ortadan kaldırılmıştır.⁵⁵

2. İstisna Kapsamındaki Haklar

DSM Yönergesi m. 3 ile salt bilimsel araştırma amacına matuf olarak araştırma kuruluşları ve kültürel miras kurumları lehine tanınan zorunlu istisna, temel olarak “çoğaltma” ve “aktarma” hakları üzerinde tesis edilmiştir. Bu bağlamda, BTY m. 2’de düzenlenen çoğaltma hakkı, Veri Tabanı Yönergesi m. 5(a) ve 7/1’de yer alan veri tabanının çoğaltılması ve aktarılması hakları ile DSM Yönergesi m. 15/1’de ihdas edilen basın yayıncılarına ait çoğaltma hakları, m. 3 kapsamında sınırlandırılmıştır.

Daha geniş bir yararlanıcı kitlesine hitap eden ve ticari metin ve veri madenciliği faaliyetlerini de kapsayan DSM Yönergesi m. 4, m. 3’te zikredilen inhisarî haklara ek olarak istisnanın maddi kapsamını genişletmiştir. Bu doğrultuda m. 4 çoğaltma ve aktarma haklarının yanı sıra, Bilgisayar Programları Yönergesi⁵⁶ m. 4/I-(a) ve (b) fıkralarında düzenlenen bilgisayar programlarının çoğaltılması, çevrilmesi, uyarlanması, düzenlenmesi ve diğer her türlü değiştirilmesi eylemlerini de istisna kapsamına alarak “işleme hakkı” üzerinde hukuki bir sınırlama öngörmüştür.⁵⁷

3. DSM Yönergesi’nde MVM İstisnalarını Düzenleyen m. 3 ve m. 4

DSM Yönergesi’nde MVM faaliyetlerine ilişkin iki ayrı istisna yer almaktadır. Madde 3, yalnızca bilimsel araştırma amacıyla yapılan MVM faaliyetleri için öngörülmüş özel bir istisnadır. Bu hükümden yalnızca araştırma kuruluşları ve kültürel miras kurumları ya-

⁵⁵ Rosati, “Article 3—Text and Data Mining for the Purposes of Scientific Research,” s. 46.

⁵⁶ Bilgisayar Programlarının Hukuki Korunmasına İlişkin 2009/24/AT sayılı Yönerge, 23.4.2009, AB Resmî Gazetesi, L 111.

⁵⁷ İstisna getirilen haklara ilişkin ayrıntılı açıklamalar için bk. Çonkar, “Dijital Tek Pazarda Telif Hakkı ve Bağlantılı Haklar,”.

rarlanabilir. Madde 4 ise bilimsel amaçla sınırlı olmayan, ticari kullanımları da kapsayabilecek genel nitelikte bir MVM istisnası veya sınırlamasıdır. Dolayısıyla m. 4 bakımından yararlanıcı çevresi daha geniştir.

İki madde arasındaki en önemli farklardan birisi, hak sahiplerinin MVM faaliyetlerine müdahale imkânıdır. Madde 3 kapsamında hak sahiplerinin MVM faaliyetini *opt-out* (çekince/hakların saklı tutulması) yoluyla engellemesi veya kullanım karşılığında uygun bedel talep etmesi mümkün değilken m. 4'te hak sahipleri, eserlerinin veya diğer korunan içeriklerinin MVM amacıyla kullanılmasını uygun yollarla saklı tutabilirler.

Madde 3 ile madde 4 arasındaki bu ayrım öğretide çeşitli eleştirilere konu olmuştur. DSM Yönergesi m. 3'ün yalnızca araştırma kuruluşları ve kültürel miras kurumlarıyla sınırlı tutulması, özel sektör aktörleri, *start-up*'lar, bağımsız araştırmacılar ve gazeteciler bakımından dar bir koruma alanı yaratmaktadır. Madde 4 ise daha geniş görünmekle birlikte, hak sahiplerine tanınan “çekince” imkânı sebebiyle uygulamada MVM faaliyetlerini sınırlayabilecek niteliktedir.⁵⁸

M. 3 ve m. 4'teki her iki istisnanın kapsamı, MVM amacıyla yapılan çoğaltma ve aktarma işlemleriyle sınırlıdır. Bu nedenle yapay zekâ sisteminin eğitim aşamasında yapılan kopyalamalar belirli şartlarla istisna kapsamında değerlendirilebilse de sistemin daha sonra telif hakkına müdahale eden çıktılar üretmesi bu istisnalarla hukuka uygun hâle gelmez.⁵⁹ Başka bir ifadeyle, DSM Yönergesi'ndeki MVM istisnaları yapay zekâ eğitimi sürecindeki belirli teknik işlemlere ilişkindir; yapay zekâ çıktılarında gerçekleştirilecek çoğaltma, umuma iletim veya benzeri hak ihlallerini kapsamaz.⁶⁰

a. “Bilimsel Araştırma Amaçlarıyla Metin ve Veri Madenciliği” Başlıklı Madde 3

DSM Yönergesi m. 3,⁶¹ bilimsel araştırma amaçlı MVM faaliyetleri için öngörülmüş zorunlu bir istisnadır. Hüküm uyarınca üye devletler, araştırma kuruluşları ve kültürel miras

⁵⁸ Manteghi, “Overcoming Barriers to Text and Data Mining,” s. 35.

⁵⁹ Thongmeensuk, “Rethinking Copyright Exceptions,” s. 284.

⁶⁰ Rosati, “Infringing AI,” s. 2.

⁶¹ Maddenin gayriresmî tercümesi şu şekildedir: “Bilimsel araştırma amaçlarıyla metin ve veri madenciliği

1. Üye Devletler; araştırma kuruluşları ve kültürel miras kurumları tarafından, hukuka uygun şekilde erişebildikleri eserler veya diğer koruma konuları üzerinde bilimsel araştırma amaçlarıyla metin ve veri madenciliği gerçekleştirmek üzere yapılan çoğaltmalar ve aktarmalar bakımından, 96/9/EC sayılı Yönerge'nin 5(a) maddesi ve 7(1) maddesinde, 2001/29/EC sayılı Yönerge'nin 2. maddesinde ve bu Yönerge'nin 15(1) maddesinde öngörülen haklara ilişkin bir istisna öngörür.

2. Birinci fıkraya uygun olarak yapılan eser veya diğer koruma konusu nüshaları, uygun bir güvenlik düzeyiyle saklanır ve araştırma sonuçlarının doğrulanması da dâhil olmak üzere bilimsel araştırma amaçlarıyla muhafaza edilebilir.

3. Hak sahiplerinin, eserlerin veya diğer koruma konularının barındırıldığı ağların ve veri tabanlarının güvenliğini ve bütünlüğünü sağlamak amacıyla tedbirler uygulamasına izin verilir. Bu tedbirler, söz konusu amaca ulaşmak için gerekli olanı aşamaz.

4. Üye Devletler; ikinci fıkrada belirtilen yükümlülüğün ve üçüncü fıkrada belirtilen tedbirlerin uygulanmasına ilişkin olarak hak sahipleri, araştırma kuruluşları ve kültürel miras kurumları arasında ortaklaşa kabul edilmiş en iyi uygulamaların belirlenmesini teşvik eder.”

kurumları tarafından, hukuka uygun şekilde erişilmiş eserler veya diğer korunan içerikler üzerinde bilimsel araştırma amacıyla MVM yapılabilmesi için gerekli çoğaltma ve aktarma işlemlerine izin veren düzenlemeleri iç hukuklarına aktarmak zorundadır.

Madde 3'ün istisna olarak düzenlenmesi önemlidir.⁶² Bu nitelendirme, üye devletlerin madde kapsamında yapılan kullanımlar için uygun bedel veya tazminat öngöremeyeceği anlamına gelir. Her ne kadar madde metninde bu husus açıkça ifade edilmemişse de 17. gerekçe buna işaret etmektedir.⁶³

Madde 3'teki istisnadan yararlanabilecek kişiler sınırlı tutulmuştur. Bu istisnadan yalnızca araştırma kuruluşları ve kültürel miras kurumları yararlanabilir. Üniversiteler, araştırma enstitüleri, kütüphaneler, müzeler ve kâr amacı gütmeyen ya da gelirini bilimsel araştırmaya yeniden yatıran kuruluşlar bu kapsamda değerlendirilebilir. Buna karşılık bireysel araştırmacılar, gazeteciler, KOBİ'ler ve ticari teşebbüsler m. 3 kapsamındaki istisnadan yararlanamaz.⁶⁴

Madde 3'ün m. 4'ten ayrıldığı bir diğer önemli nokta, m. 3'teki istisnanın sözleşmeyle bertaraf edilememesidir. Yönerge m. 7/1 uyarınca, m. 3 kapsamındaki istisnaya aykırı sözleşme hükümleri geçersizdir. Bu nedenle hak sahipleri, araştırma kuruluşları ve kültürel miras kurumlarının hukuka uygun eriştikleri içerikler üzerinde bilimsel araştırma amacıyla MVM yapmasını sözleşme yoluyla engelleyemez.

Bununla birlikte m. 3, hak sahiplerine belirli teknik önlemler alma imkânı tanımaktadır. Hak sahipleri, eserlerinin veya veri tabanlarının barındırıldığı ağların ve sistemlerin güvenliğini ve bütünlüğünü korumak için gerekli önlemleri alabilir. Ancak bu önlemler, amacını aşmamalı ve MVM istisnasının fiilen kullanılmasını gereksiz şekilde engellememelidir. Aksi hâlde, özellikle IP doğrulama, kullanıcı kimlik denetimi veya otomatik filtreleme gibi mekanizmalar araştırmacıların hukuka uygun MVM faaliyetlerini geciktirebilir ya da fiilen imkânsız hâle getirebilir.⁶⁵

⁶² Telif hukukunda "istisna", kural olarak eser sahibinin inhisari yetkisinde olan ve önceden izin alınmasını gerektiren bir eylemin, kamu yararı gibi belirli amaçlar doğrultusunda eser sahibinin iznine gerek kalmaksızın hukuka uygun olarak gerçekleştirilmesine olanak tanıyan yasal düzenlemeleri ifade eder. Bu hüküm, kullanımın karşılıksız olmasını öngörmekte olup üye devletlerin, bilimsel amaçlı metin ve veri madenciliği faaliyetleri nedeniyle hak sahiplerine adil bedel veya başka bir tazminat ödenmesini şart koşmalarına imkân tanımamaktadır. Bk. Ercan, "Avrupa Birliği Dijital Tek Pazarda Telif Hakkı Yönergesi," s. 59; DSM Yönergesi, Gerekçe 17. (Avrupa Birliği telif sisteminde "istisna" ve "sınırlama" kavramlarının yarattığı hukuki farklılıklar ve ücretsiz kullanım tartışmaları hakkında ayrıca bk. Eleonora Rosati, "Exceptions and Limitations in the EU Copyright System," 2023; Tito Rendas, "Are Copyright-Permitted Uses 'Exceptions', 'Limitations', or 'User Rights'?", *European Intellectual Property Review*, c. 44, S. 8 (2022)). İstisna ve sınırlama kavramlarına dair detaylı bilgi için bk. Mustafa Ateş, *Fikir ve Sanat Eserleri Üzerindeki Hakların Kapsamı ve Sınırlandırılması* (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003).

⁶³ Rosati, "Article 3—Text and Data Mining," s. 41.

⁶⁴ Margoni ve Kretschmer, "A Deeper Look into the EU Text and Data Mining Exceptions," s. 686.

⁶⁵ Manteghi, "Overcoming Barriers to Text and Data Mining," s. 38–40.

Madde 3 ayrıca MVM kapsamında oluşturulan kopyaların saklanması izin vermektedir. Buna göre, m. 3/1'e uygun şekilde elde edilen kopyalar, uygun güvenlik düzeyi sağlanmak kaydıyla bilimsel araştırma amaçları için muhafaza edilebilir. Bu saklama imkânı, araştırma sonuçlarının doğrulanması bakımından önemlidir. Bu yönüyle m. 3, m. 4'e göre daha elverişli bir düzenleme içermektedir. Zira m. 4 kapsamında yapılan çoğaltmalar ve aktarmalar yalnızca MVM amacı için gerekli olduğu sürece saklanabilir. Buna karşılık m. 3, bilimsel araştırmanın gerektirdiği ölçüde daha uzun süreli saklamaya izin vermektedir.⁶⁶

b. Metin ve Veri Madenciliğine İlişkin İstisna veya Sınırlama Başlıklı Madde 4

DSM Yönergesi m. 4,⁶⁷ m. 3'ten farklı olarak bilimsel araştırma amacıyla sınırlı olmayan genel bir MVM istisnası veya sınırlaması öngörmektedir. Bu hüküm, hukuka uygun şekilde erişilebilen eserler ve diğer korunan içerikler üzerinde MVM amacıyla çoğaltma ve aktarma yapılmasına imkân tanır. Bu kapsamda ticari teşebbüsler, yapay zekâ geliştiricileri, gazeteciler, bağımsız araştırmacılar ve diğer kullanıcılar da m. 4'ten yararlanabilir. Ancak m. 4 kapsamında oluşturulan çoğaltmalar ve aktarmalar, yalnızca MVM amacı için gerekli olduğu süre boyunca saklanabilir.

DSM Yönergesi m. 3 ve m. 4, üye devletler bakımından iç hukuka aktarılması zorunlu düzenlemelerdir.⁶⁸ Bununla birlikte madde lafzında "istisna veya sınırlama" ifadesinin kullanılması, üye devletlere bu hükmü iç hukuka aktarırken belirli ölçüde tercih alanı bırakmaktadır. Hükmün bir "sınırlama" olarak aktarılması hâlinde uygun bedel öngörülebileceği savunulmaktadır; ancak bu konuda aksi görüşler de mevcuttur.⁶⁹ Buna karşılık üye devletlerin, hükümden yararlanabilecek kişi çevresini daraltması veya hak sahiplerine tanınan "çekince" imkânını tamamen kaldırması mümkün görünmemektedir.

Madde 4'ün en ayırt edici yönü, hak sahiplerine tanınan hakkı saklı tutma, yani "çekince" imkânıdır.⁷⁰ Bu sistem, klasik anlamda kullanıcının önceden izin almasını gerektiren *opt-*

⁶⁶ Rosati, *Copyright in the Digital Single Market*, s. 89.

⁶⁷ Maddenin tercümesi şu şekilde yapılabilir: "Metin ve veri madenciliğine ilişkin istisna veya sınırlama

1. Üye Devletler; hukuka uygun şekilde erişilebilen eserler ve diğer koruma konuları üzerinde metin ve veri madenciliği amaçlarıyla yapılan çoğaltmalar ve aktarmalar bakımından, 96/9/EC sayılı Yönerge'nin 5(a) maddesi ve 7(1) maddesinde, 2001/29/EC sayılı Yönerge'nin 2. maddesinde, 2009/24/EC sayılı Yönerge'nin 4(1)(a) ve (b) maddesinde ve bu Yönerge'nin 15(1) maddesinde öngörülen haklara ilişkin bir istisna veya sınırlama öngörür.

2. Birinci fıkra uyarınca yapılan çoğaltmalar ve aktarmalar, metin ve veri madenciliği amaçları için gerekli olduğu sürece muhafaza edilebilir.

3. Birinci fıkrada öngörülen istisna veya sınırlama, ancak söz konusu fıkrada belirtilen eserlerin ve diğer koruma konularının kullanımının hak sahipleri tarafından uygun bir şekilde açıkça saklı tutulmamış olması şartıyla uygulanır. Çevrim içi olarak kamuya açık hâle getirilmiş içerikler bakımından bu saklı tutma, makine tarafından okunabilir araçlar gibi uygun yollarla gerçekleştirilebilir.

4. Bu madde, 3. maddenin uygulanmasını etkilemez."

⁶⁸ Lucchi, "ChatGPT," s. 15.

⁶⁹ Karşı görüş için bk. Rosati, *Copyright in the Digital Single Market*, s. 75.

⁷⁰ "Çekince" sistemine ilişkin değerlendirmeler için bk. aşağıda II.B.

in modelinden ayrılır. Hak sahibi, eserinin veya diğer korunan içeriğinin MVM amacıyla kullanılmasını uygun şekilde saklı tutmadığı sürece, hukuka uygun erişime sahip kullanıcılar bu içerikler üzerinde MVM yapabilir. Bu yönüyle m. 4, MVM faaliyetlerini kolaylaştıran bir model kurmakta; ancak hak sahiplerinin müdahale imkânını tamamen ortadan kaldırmamaktadır.⁷¹

“Çekinçe” beyanının nasıl yapılacağı, içeriğin erişim biçimine göre değişmektedir. Çevrimiçi olarak kamuya açık hâle getirilmiş içerikler bakımından hakkın saklı tutulması, kural olarak makinece okunabilir araçlarla yapılmalıdır. Bu kapsamda meta veriler, internet sitesinin kullanım şartları veya benzeri teknik yöntemler gündeme gelebilir. Diğer hâllerde ise hak sahipleri, sözleşme veya tek taraflı bildirim gibi yollarla haklarını saklı tutabilir. Bununla birlikte ABAD’ın *VG Bild-Kunst* kararında⁷² teknolojik önlemlere ilişkin yaklaşımı⁷³, hakkın saklı tutulmasının hangi araçlarla geçerli şekilde yapılabileceği konusunda ayrıca dikkate alınmalıdır.⁷⁴ Madde 4 kapsamında hak sahiplerinin lisans ücreti talep etmesinin önünde açık bir engel bulunmamaktadır.⁷⁵

“Çekinçe” sisteminin, özellikle büyük ölçekli yapay zekâ eğitimi bakımından her zaman dengeli sonuçlar doğuracağı söylenemez. Bir görüşe göre, hak sahiplerine kullanımı tamamen engelleme yetkisi tanımak yerine, MVM’ye izin veren fakat hak sahipleri lehine uygun bedel veya toplu lisanslama mekanizması öngören bir model daha işlevsel olabilir.⁷⁶ Aksi hâlde, yüksek düzeyde lisanslama maliyetleri yapay zekâ geliştiricilerini Avrupa’daki kaliteli verilerden uzaklaştırabilir ve daha sınırlı veya ön yargılı veri setlerine yöneltebilir.⁷⁷

Öte yandan “çekince” mekanizmasının hak sahipleri lehine güçlü bir araç olduğu düşünülse de dijital platformlar ve aracı hizmet sağlayıcıları, içerik üreticilerine MVM haklarından feragat etmeyi fiilen dayatabilecek konumda olabilir. Bu durumda müzakere gücü

⁷¹ Margoni ve Kretschmer, “A Deeper Look into the EU Text and Data Mining Exceptions,” s. 686.

⁷² ABAD, C-392/19, *VG Bild-Kunst v. Stiftung Preußischer Kulturbesitz*, 9.3.2021, ECLI:EU:C:2021:181.

⁷³ ABAD’a göre, internetin sorunsuz işleyişinin ve hukuki güvenliğin sağlanabilmesi için, eser sahiplerinin çevrimiçi içeriklere yönelik haklarını saklı tutabilmeleri ancak Bilgi Toplumu Yönergesi m. 6(1) ve (3) anlamında “etkin teknolojik önlemler” almaları ile mümkündür. Doktrinde *Rosati* ve *Dermawan* gibi yazarlar, ABAD’ın bu karardaki içtihadının kıyas yoluyla DSM Yönergesi m. 4(3)’teki MVM “çekince” (opt-out) beyanlarına da doğrudan uygulanması gerektiğini savunmaktadır. Bu yoruma göre, internet sitesinin kullanım şartlarına yazılan basit bir metin tek başına yeterli ve geçerli bir çekince beyanı sayılamaz; eser sahiplerinin MVM faaliyetlerini hukuken geçerli şekilde yasaklayabilmeleri için, içeriğin kopyalanmasını veya kazınmasını fiilen engelleyen etkin teknolojik koruma önlemleri veya bu doğrultuda çalışan katı makinece okunabilir kodlar kullanmaları zorunludur. Aksi takdirde bireysel kullanıcıların veya yapay zekâ geliştiricilerinin, eser sahibinin MVM yapma hakkını saklı tutup tutmadığını tespit etmeleri teknik olarak imkânsız hâle gelecektir. İlgili tartışmalar için bk. *Rosati*, *Copyright in the Digital Single Market*, s. 90–91; *Dermawan*, “Text and Data Mining Exceptions,”.

⁷⁴ Gina Maria Ziaja, “The Text and Data Mining Opt-Out in Article 4(3) CDSMD: Adequate Veto Right for Rightsholders or a Suffocating Blanket for European Artificial Intelligence Innovations?” *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, c. 19, S. 5 (2024), s. 456; Thongmeensuk, “Rethinking Copyright Exceptions,” s. 283.

⁷⁵ Thongmeensuk, “Rethinking Copyright Exceptions,” s. 282.

⁷⁶ Enrico Bonadio ve Luke McDonagh, “Artificial Intelligence as Producer and Consumer of Copyright Works: Evaluating the Consequences of Algorithmic Creativity,” *Intellectual Property Quarterly*, S. 2 (2020), s. 112; Ziaja, “The Text and Data Mining Opt-Out,” s. 455.

⁷⁷ Ziaja, “The Text and Data Mining Opt-Out,” s. 455.

zayıf olan bireysel eser sahipleri, görünüşte “çekince” hakkına sahip olsalar da platform şartları karşısında bu hakkı etkili biçimde kullanamayabilirler.⁷⁸

Bu sistemin bir diğer zayıf yönü, hak sahiplerinin eserlerinin yapay zekâ eğitimi veya MVM süreçlerinde kullanılıp kullanılmadığını çoğunlukla bilememesidir. Hak sahibi hangi içeriğinin hangi modelin eğitiminde kullanıldığını öğrenemiyorsa, “çekince” hakkının pratik değeri azalır. Bu noktada AB Yapay Zekâ Yasası,⁷⁹ genel amaçlı yapay zekâ modelleri bakımından eğitimde kullanılan içeriklere ilişkin yeterince ayrıntılı bir özeti hazırlanmasını ve kamuya açıklanmasını öngörerek DSM Yönergesi’ndeki “çekince” rejimini tamamlamaya çalışmaktadır.⁸⁰

Bununla birlikte AB’nin DSM Yönergesi m. 4 merkezli lisanslama ve “çekince” yaklaşımı, karşılaştırmalı hukuk bakımından daha sınırlayıcı bir modeldir. ABD ve Japonya gibi bazı hukuk sistemlerinde MVM ve yapay zekâ eğitimi bakımından daha esnek telif hakkı sınırlamalarının benimsenmesi, AB merkezli yapay zekâ geliştiricileri bakımından rekabet dezavantajı doğurabilir.⁸¹ Bu nedenle AB Yapay Zekâ Yasası’nın, AB pazarına sunulan genel amaçlı yapay zekâ modelleri bakımından telif hukukuna uyum yükümlülüğünü vurgulaması, “çekince” rejiminin ülke dışındaki eğitim faaliyetleri bakımından da etkili olmasını sağlamaya yöneliktir.⁸²

B. DSM Yönergesi’nde Öngörülen MVM Sisteminin Değerlendirilmesi

DSM Yönergesi, dijital telif hukukunun modernizasyonu bakımından önemli bir adım olmakla birlikte, MVM istisnaları yönünden yeterli ve dengeli bir rejim kuramamış; deyim yerindeyse yapay zekâyı ıskalamıştır.

⁷⁸ Jason Koebler, “Massive E-Learning Platform Udemy Gave Teachers a Gen AI ‘Opt-Out Window’: It’s Already Over,” *404 Media*, 30 Eylül 2024, erişim 14 Temmuz 2026, <https://www.404media.co/massive-e-learning-platform-udemy-gave-teachers-a-gen-ai-opt-out-window-its-already-over/>

⁷⁹ Yapay Zekâ Yasası (AB) 2024/1689, 13.6.2024, AB Resmî Gazetesi, L 2024/1689, 12.7.2024.

⁸⁰ Böylece hak sahipleri, yayınlanan özetler üzerinden eserlerinin sistem tarafından izinsiz olarak “yutulup yutulmadığını” tespit edebilir, *opt-out* beyanlarına uyulup uyulmadığını denetleyebilir ve olası telif hakkı ihlali durumunda haklarını mahkemeler nezdinde fiilen ileri sürme imkânına kavuşarak DSM Yönergesi’ndeki bu hakkı kâğıt üzerinde kalmaktan kurtarıp işlevsel hâle getirebilirler. Christophe Geiger ve Vincenzo Iaia, “The Forgotten Creator: Towards a Statutory Remuneration Right for Machine Learning of Generative AI,” *Computer Law & Security Review*, c. 52 (2024), s. 1–9; Ziaja, “The Text and Data Mining Opt-Out,” s. 456; Alexander Peukert, “Copyright in the Artificial Intelligence Act – A Primer,” *GRUR International*, c. 73, S. 6 (2024), s. 498–503.

⁸¹ Senftleben, “Win-Win,” s. 19. ABD’de MVM için özel bir istisna öngörülmemiştir zira orada “*fair-use*” (adil kullanım) adı altında genel bir istisna doktrini bulunmaktadır. 1976 tarihli ABD Telif Hakları Kanunu’nun 107. maddesinde düzenlenen bu esnek yapı, yapay zekâ eğitim süreçlerinin dönüştürücü (transformative) ve ifade edici olmayan (non-expressive) bir kullanım olarak kabul edilerek telif hakkı ihlali sayılmamasına olanak tanımaktadır. İlkeye ve makine öğrenimi ile ilişkisine dair detaylı bilgi için bk. Mark A. Lemley ve Bryan Casey, “Fair Learning,” *Texas Law Review*, c. 99 (2021), s. 743–784. Japonya’da ise çok daha serbest bir hukuki rejim bulunmaktadır. “*Non-enjoyment*” (zevk almama) ilkesi uyarınca (Japonya Telif Hakları Kanunu m. 30-4), bir eserin insanlar tarafından estetik veya entelektüel bir haz alınması amacıyla değil de salt makine eğitimi, veri analizi ve istatistiksel işlemler (MVM) amacıyla kullanılması; ticari veya gayri ticari ayrımı yapılmaksızın ve hak sahiplerine kapsam dışı bırakma (opt-out) yetkisi dahi tanınmaksızın serbest bırakılmıştır. Daha detaylı bilgi için bk. Tatsuhiko Ueno, “The Flexible Copyright Exception for ‘Non-Enjoyment’ Purposes – Recent Amendment in Japan and Its Implication,” *GRUR International*, c. 70, S. 2 (2021), s. 145–152; Dermawan, “Text and Data Mining Exceptions,” s. 44–68.

⁸² Ziaja, “The Text and Data Mining Opt-Out,”; Senftleben, “Win-Win,”; Malte Stieper ve Michael Denga, “Die Reichweite des EU-Urheberrechts nach der KI-VO,” *GRUR* (2024), s. 1473, 1478–1480.

DSM Yönergesi m. 3 ve m. 4 bakımından ortak sorunlardan biri, “hukuka uygun erişim” şartının,⁸³ istisnaların fiilî kullanımını daraltabilmesidir. Bu şart, ilk bakışta hak sahipleri-nin menfaatlerini koruyan makul bir sınır gibi görünse de uygulamada hak sahipleri lehi-ne güçlü bir sözleşmesel kontrol alanı yaratabilir. Abonelik duvarları, lisans sözleşmeleri ve erişim şartları, MVM faaliyetlerini yüksek maliyetli ve sınırlı hâle getirebilir.⁸⁴ Benzer biçimde teknolojik koruma önlemleri de hukuka uygun MVM faaliyetlerini fiilen engel-leyebilir. Yönerge, bu engeller karşısında kullanıcıların hızlı ve etkili biçimde başvurabile-ceği yeterince açık bir mekanizma kurmamaktadır.

DSM Yönergesi m. 4’ün en zayıf noktası ise “çekince” sistemidir. Her bir içerik için “çekin-ce” beyanının tespit edilmesi, yorumlanması ve buna göre veri setinin temizlenmesi son derece ağır işlem maliyetleri doğurmaktadır. “Çekince” sisteminin teknik yönü de yeterin-ce belirli değildir. DSM Yönergesi, çevrimiçi içerikler bakımından hakkın saklı tutulma-sının makinece okunabilir araçlarla yapılabileceğini kabul etse de bu konuda yeknesak ve bağlayıcı bir teknik standart öngörmemektedir. “Çekince” beyanlarının kullanım şartla-rında, meta verilerde, *robots.txt* dosyalarında veya farklı teknik katmanlarda yer alabilmesi hem hak sahipleri hem de MVM kullanıcıları bakımından öngörülebirliliği azaltmaktadır.

Yönerge, eser sahipleri bakımından da tatmin edici değildir. Özellikle bireysel hak takibi yapanlar ve küçük içerik üreticileri için makinece okunabilir “çekince” araçlarını kullan-mak kolay değildir. Bunun yanında Yönerge, MVM ve yapay zekâ eğitimi yoluyla ticari değer elde eden şirketlerin, bu değerın oluşmasına katkı sağlayan eser sahiplerine zorunlu bir bedel ödemesini de öngörmemektedir.⁸⁵

⁸³ Hukuka uygun erişim şartı uyarınca, veri madenciliği yapacak kişi veya kurumların ilgili eser veya veri tabanına açık erişim politikası, abonelik veya lisans sözleşmesi gibi yasal yollarla önceden erişim sağlamış olması gerekmektedir. “Hukuka uygun erişim” kavramının Yönerge’de net ve yeknesak bir şekilde tanımlanmamış olması, çevrimiçi açık kaynakların kullanımı başta olmak üzere uygulamada ciddi hukuki belirsizlikler yaratmaktadır. Bu konudaki eleştiriler ve detaylı doktrinel tartışmalar için bk. Ercan, “Avrupa Birliği Dijital Tek Pazarda Telif Hakkı Yönergesi,” s. 63–64; Margoni ve Kretschmer, “A Deeper Look into the EU Text and Data Mining Exceptions,” s. 685–701; Kacper F. Szkalej, “The Paradox of Lawful Text and Data Mining: Some Experiences from the Research Sector and Where We (Should) Go from Here,” *GRUR International*, c. 74, S. 4 (2025), s. 307.

⁸⁴ Örneğin, araştırmacıların ilgili veri tabanına kapsayıcı bir kurumsal aboneliği bulunsa dahi, hak sahipleri tarafından getirilen bireyselleştirilmiş kimlik doğrulama zorunlulukları (erişimin aynı anda tek bir kullanıcıyla sınırlandırılması), yalnızca belirli cihazlardan erişime izin verilmesi veya coğrafi engellemeler gibi teknolojik sınırlar MVM faaliyetlerini daraltmaktadır. Benzer şekilde, materyallerin yalnızca web tarayıcısı üzerinden görüntülenmesine izin verilip ham dosyaların indirilmesine imkân tanınmaması veya verilerin şifreleme ve filigran gibi katı dijital hak yönetimi araçlarıyla birleştirilerek sunulması, araştırmacıların yasal olarak eriştikleri içerikleri kopyalamasını veya veri setine dönüştürmesini fiilen imkânsız hâle getirebilmektedir. Ayrıca, IP adresi engelleme veya alan adı sunucusu engelleme gibi teknolojik koruma önlemlerinin otomatik filtreleme araçlarıyla aşırı ve agresif kullanımı, araştırmacıların veri tabanlarına olan yasal erişimini dahi haksız yere bloke ederek MVM süreçlerini uzun süre sektöre uğratabilmektedir. Szkalej, “The Paradox of Lawful Text and Data Mining,” s. 308–309; Manteghi, “Overcoming Barriers to Text and Data Mining,” s. 34.

⁸⁵ Şöyle ki, DSM Yönergesi’nin 4. maddesinde düzenlenen genel MVM istisnası, hak sahiplerine eserlerinin kullanımını yasaklama (opt-out) yetkisi verse de bu kullanımın gerçekleştiği yani çekince koyulmadığı durumlarda eser sahiplerine herhangi bir adil bedel veya lisans ücreti ödenmesini zorunlu kılan bir mekanizma içermemektedir. Bu durum, yapay zekâ geliştiricilerinin telifli eserleri ücretsiz bir hammadde

AB Yapay Zekâ Yasası ile getirilen şeffaflık yükümlülükleri de bu sorunları tamamen gidermemektedir. Eğitim verilerine ilişkin genel özetlerin yayımlanması, hak sahiplerinin kendi eserlerinin kullanılıp kullanılmadığını somut biçimde tespit etmesini her zaman sağlamaz. Şeffaflık, “çekince” hakkının veya tazminat taleplerinin kullanılmasını kolaylaştırabilecek yardımcı bir araç olsa da DSM Yönergesi’ndeki bu sorunlu yanları tek başına ortadan kaldırmamaktadır.

III. Yapay Zekâ Eğitimi Bakımından DSM Yönergesi’ndeki Metin ve Veri Madenciliği İstisnalarının Yeterliliği

A. Yapay Zekâ Eğitimi ile Metin ve Veri Madenciliği Arasındaki İlişki

MVM ile yapay zekâ eğitimi çoğu zaman birlikte anılmakta ve hatta birbirinin yerine kullanılmaktadır. Ancak bu iki kavram teknik ve hukuki açıdan özdeş değildir.⁸⁶ Yapay zekâ eğitimi, verilerin yapısal, stilistik ve ifade edici kalıplarını öğrenerek telif kapsamındaki eserlere rakip olabilecek yeni çıktılar sentezlemeye dayanan bir makine öğrenimi sürecidir.⁸⁷

Bu iki faaliyet arasındaki ilişki, MVM’nin yapay zekâ eğitimi bakımından çoğu zaman hazırlayıcı veya destekleyici bir teknik süreç olmasıyla açıklanabilir. Yapay zekâ sistemlerinin eğitilebilmesi için büyük ölçekli, yapılandırılmış veya yapılandırılmamış veri setlerine ihtiyaç duyulur.⁸⁸ MVM ise bu verilerin toplanması, temizlenmesi, ayrıştırılması, ilişkilerinin ortaya çıkarılması ve algoritmanın işleyebileceği formata dönüştürülmesi aşamalarında işlev görür.⁸⁹ Bu yönüyle MVM, yapay zekâ eğitimine ilişkin veri hazırlama ve analiz zincirinin önemli bir parçasıdır.

olarak kullanıp devasa ticari gelirler elde etmesine yol açarken, asıl yaratıcıların bu değerden finansal bir pay alamaması şeklinde sektörel bir “değer boşluğu” (value gap) yaratmaktadır. Öğretide bu adaletsizliği gidermek ve “unutulan yaratıcıyı” (the forgotten creator) korumak adına, *opt-out* mekanizmasının ötesine geçilerek yapay zekâ şirketlerinin elde ettikleri ticari gelirlerden kesilecek zorunlu bir “Yapay Zekâ Harcı” (AI levy) veya yasal lisanslama (statutory remuneration right) modellerinin acilen hayata geçirilmesi gerektiği güçlü bir biçimde savunulmaktadır. Senftleben, “Generative AI and Author Remuneration,” s. 1535–1536; Geiger ve Iaia, “The Forgotten Creator,” s. 1–9. (Bu modellerin ve telif edici zorunlu bedel tartışmalarının genel bir değerlendirmesi için ayrıca bk. Kalpana Tyagi, “Copyright, Text & Data Mining and the Innovation Divide,” *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, c. 19, S. 7 (2024), s. 557.

⁸⁶ Eleonora Rosati, “Is Text and Data Mining Synonymous with AI Training?” *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, c. 19 (2024).

⁸⁷ İki kavramın eş anlamlı olmadığına, MVM istisnalarının yapay zekâ eğitiminin sentetik doğasını hukuken kapsamadığına ve yapay zekâ kopyalamalarının klasik bir analitik madencilik sayılmayacağına yönelik detaylı teknik ve hukuki tartışmalar için bk. Rosati, “Is Text and Data Mining Synonymous with AI Training?”; Tim W. Dornis, “The Training of Generative AI Is Not Text and Data Mining,” *European Intellectual Property Review*, c. 47 (2025), s. 65–78; Policy Department for Citizens’ Rights and Constitutional Affairs, *Generative AI and Copyright* (Brüksel: European Parliament, 2025), s. 40–41 (Özellikle “Tablo 2: TDM ve GenAI Arasındaki Farklılıklar”). (Bu tartışmaların Alman doktrinindeki karşılığı ve “TDM Safsatası” kavramsallaştırması için ayrıca bk. Tim W. Dornis, “Generatives KI-Training und der TDM-Trugschluss,” *GRUR*, c. 126, S. 22 (2024), s. 1676–1685).

⁸⁸ Rački Marinković, “Liability for AI-Related IP Infringements,” s. 786; Meys, “Data Mining Under the Directive,” s. 457.

⁸⁹ Dermawan, “Text and Data Mining Exceptions,” s. 47.

DSM Yönergesi'nde MVM tanımının geniş tutulması, yapay zekâ eğitiminin bu istisnalar kapsamına girip girmeyeceği tartışmasını doğurmuştur. Zira yapay zekâ eğitimi de belirli ölçüde metin ve verileri analiz ederek kalıp ve korelasyon üretmektedir. Bu sebeple teknoloji şirketleri, yapay zekâ eğitiminde yapılan çoğaltmaları DSM Yönergesi m. 3 ve m. 4 kapsamındaki MVM istisnalarıyla ilişkilendirme eğilimindedir.⁹⁰ Ancak doktrinde, üretken yapay zekâ eğitiminin klasik MVM ile eş tutulmasına ciddi itirazlar yöneltilmektedir.⁹¹ Bu itirazların temelinde yapay zekânın eserlerin üslup, kompozisyon ve sözdizimsel yapı gibi ifade edici unsurlarını da öğrenmesi ve bunlarla ikame edici içerikler üretebilmesi yer alır.⁹²

AB Yapay Zekâ Yasası'nın MVM tekniklerinin yapay zekâ eğitiminde kullanıldığını kabul etmesi, bu iki kavramın eş anlamlı olduğu anlamına gelmez; yalnızca aralarında teknik ve hukuki bir bağlantı bulunduğunu gösterir.⁹³ Yapay zekâ eğitimi, klasik MVM istisnalarının sınırlarını aşan ve ayrıca değerlendirilmesi gereken çoğaltma ve kullanım biçimleri barındırmaktadır.⁹⁴

DSM Yönergesi'ndeki MVM istisnalarının günümüzdeki yapay zekâ sistemleri düşünülerek hazırlanmadığı açıktır.⁹⁵ DSM Yönergesi'nin kabul edildiği dönemde yasa koyucunun temel hedefi, klasik veri madenciliğini hukuki güvenceye kavuşturmaktır.⁹⁶ *ChatGPT* veya *Midjourney* benzeri, eserlerin ifade edici unsurlarını öğrenerek yeni içerikler üretebilen sistemlerin yaratacağı ölçekte bir teknolojik etki, o dönemde düzenlemenin merkezinde değildi.⁹⁷

DSM Yönergesi'nin hazırlık süreci de bu sonucu desteklemektedir. MVM istisnaları daha çok biyoenformatik, tıbbi araştırmalar ve bilimsel metin analizleri gibi veri odaklı araştırma alanlarını desteklemek üzere tasarlanmıştır. Yönerge'nin hazırlık belgelerinde makine öğrenimi, sinir ağları veya üretken yapay zekâ eğitimi gibi kavramların açık şekilde düzenlemenin merkezinde yer almadığı görülmektedir.⁹⁸

⁹⁰ Matthias Leistner ve Lucie Antoine, "TDM and AI Training in the European Union – From 'LAION' to Possible Ways Ahead?" *GRUR International*, c. 74, S. 11 (2025), s. 1027-1028.

⁹¹ Rosati, "Is Text and Data Mining Synonymous with AI Training?"; Lucchi, *Generative AI and Copyright*, s. 40-41.

⁹² Dornis, "Generatives KI-Training und der TDM-Trugschluss," s. 1677-1678.

⁹³ Yani, AB Yapay Zekâ Yasası'nın 105. gerekçesi ve 53(1)(c) maddesi, genel amaçlı yapay zekâ modellerinin geliştirilmesi sürecinde telifli içeriklerin elde edilmesi ve analizi için MVM tekniklerinin "yoğun biçimde kullanılabileceğini" kabul etmektedir. Ancak bu durum, yalnızca MVM'nin eğitim sürecindeki veri toplama ve hazırlık aşamasındaki fiili rolünün yasa koyucu tarafından saptanmasından ibarettir. AB Yapay Zekâ Yasası, bu teknik pratiği tanımakla birlikte yapay zekâ eğitiminin bütünüyle MVM ile eş anlamlı olduğunu, bu süreçteki çoğaltma, aktarma ve diğer eylemlerin MVM sayılacağını veya yapay zekâ eğitimi faaliyetinin doğrudan DSM Yönergesi m. 3 ve m. 4'teki istisnaların hukuki kapsamına girdiğini tasdik etmez. Rosati, "Is Text and Data Mining Synonymous with AI Training?"; João Pedro Quintais, "What Is a 'Research Organisation' and Why It Matters: From Text and Data Mining to AI Research," *GRUR International*, c. 74, S. 5 (2025), s. 397-398; Arne Radeisen, "Open Foundation Models and TDM Exceptions to Copyright – Building Blocks for an AI Ecosystem," *GRUR International*, c. 75, S. 3 (2026), s. 224-234.

⁹⁴ Rački Marinković, "Liability for AI-related IP infringements in the European Union," s. 786-787.

⁹⁵ Geiger ve Iaia, "The Forgotten Creator," s. 2-3; Dornis, "Generatives KI-Training und der TDM-Trugschluss," s. 1683.

⁹⁶ Leistner ve Antoine, "TDM and AI Training in the European Union," s. 1032.

⁹⁷ Dornis, "Generatives KI-Training und der TDM-Trugschluss," s. 1683.

⁹⁸ Lucchi, *Generative AI and Copyright*, s. 43-44.

B. DSM Yönergesi'ni Takip Eden Yeni Düzenlemeler

1. AB Yapay Zekâ Yasası

2024'te yürürlüğe giren AB Yapay Zekâ Yasası, genel amaçlı yapay zekâ modeli sağlayıcılarına AB telif hukukuna uyumlu bir politika oluşturma yükümlülüğü getirerek DSM Yönergesi'ndeki mevcut MVM rejimini usuli yönden tamamlamaktadır. Bu yükümlülüğün merkezinde, hak sahiplerinin DSM Yönergesi m. 4/3 uyarınca ileri sürdükleri "çekince" beyanlarının tespit edilmesi ve bunlara riayet edilmesi bulunmaktadır.

Yapay Zekâ Yasası'nın önemi, özellikle genel amaçlı yapay zekâ modellerinin AB pazarına sunulması hâlinde ortaya çıkar. Yasanın 106. gerekçesinde, modelin eğitimi sırasında telif hakkına konu işlemlerin hangi ülkede gerçekleştiğine bakılmaksızın AB pazarına sunulan model bakımından Birlik telif hukukuna uyum aranacağı ifade edilmektedir. Bu yaklaşım, öğretilde DSM Yönergesi hükümlerinin yapay zekâ piyasası üzerinden küresel etki doğurması ve bir tür "Brüksel Etkisi" yaratması şeklinde değerlendirilmiştir.⁹⁹ "Brüksel Etkisi", AB'nin pazar büyüklüğü ve düzenleyici kapasitesi sayesinde kendi standartlarının AB dışındaki ekonomik aktörler üzerinde de fiilen etkili olmasını ifade eder. Yapay zekânın eğitim faaliyeti, esnek telif rejimlerine sahip ABD veya Japonya gibi ülkelerde gerçekleşse bile söz konusu yapay zekâ modeli AB pazarına sunulacaksa şirketler DSM Yönergesi m. 4 kapsamındaki çekince beyanlarına uymak zorundadır.¹⁰⁰

Yasa ayrıca genel amaçlı yapay zekâ sağlayıcılarına, modelin eğitiminde kullanılan içeriklerle ilişkin yeterince ayrıntılı bir özet yayımlama yükümlülüğü getirmektedir. Bu yükümlülük, hak sahiplerinin eserlerinin eğitim verilerinde yer alıp almadığını tamamen ve birebir tespit etmelerini sağlamasa da DSM Yönergesi m. 4/3'teki "çekince" hakkının fiilen uygulanabilirliğini artırmayı amaçlayan önemli bir şeffaflık aracıdır.¹⁰¹

2. AB Veri Yasası

AB Veri Yasası¹⁰², DSM Yönergesi'ni farklı bir düzlemde tamamlamaktadır. DSM Yönergesi, MVM faaliyetleri sırasında eserler ve veri tabanları üzerinde gerçekleştirilen çoğaltma ve aktarma işlemlerine istisna getirmeye çalışırken Veri Yasası, özellikle bağlantılı ürünler ve ilgili hizmetler tarafından üretilen veriler üzerindeki veri tabanı korumasını sınırlandırmaktadır.

⁹⁹ Senftleben, "Win-Win," s. 1; Rosati, "Infringing AI," s. 11.

¹⁰⁰ Anu Bradford, *The Brussels Effect: How the European Union Rules the World* (Oxford: Oxford University Press, 2020), s. 2; Stieper ve Denga, "Die Reichweite des EU-Urheberrechts nach der KI-VO," s. 1480; Senftleben, "Win-Win," s. 26–27; Marco Almada ve Anca Radu, "The Brussels Side-Effect: How the AI Act Can Reduce the Global Reach of EU Policy," *German Law Journal*, c. 25 (2024), s. 653.

¹⁰¹ Almada ve Radu, "The Brussels Side-Effect," s. 653.

¹⁰² Veri Yasası (AB) 2023/2854, 13.12.2023, AB Resmi Gazetesi, L 2023/2854, 22.12.2023.

Veri Yasası m. 35 uyarınca, makine tarafından oluşturulan verileri içeren belirli veri tabanları *sui generis* veri tabanı koruması dışında bırakılmıştır. Bu düzenleme, özellikle nesnelerin interneti cihazları, sensörler, akıllı ürünler ve benzeri teknolojiler tarafından üretilen verilerin MVM ve yapay zekâ geliştirme süreçlerinde daha serbest biçimde kullanılabilmesini sağlamayı amaçlamaktadır.¹⁰³ Böylece veri tabanı yapımıcısının aktarma ve yeniden yararlanmayı engelleme yetkisi, makinece üretilen veriler bakımından önemli ölçüde daraltılmıştır.

Makine tarafından üretilen verilerden oluşan veri tabanları *sui generis* koruma dışında kaldığında, araştırmacılar ve yapay zekâ geliştiricileri bu veriler üzerinde çalışmak için DSM Yönergesi m. 3 veya m. 4 istisnalarına dayanmak zorunda kalmayacaktır.¹⁰⁴

Buna karşılık insan tarafından oluşturulmuş telifli içerikler, hususiyet içeren veri tabanları veya hem insan hem makine üretimi unsurları birlikte içeren karma veri tabanları bakımından DSM Yönergesi'nin MVM rejimi önemini korumaktadır.

IV. Türk Hukuku Bakımından Olası MVM Düzenlemesine İlişkin Değerlendirme ve Öneriler

Türkiye, 6 Mart 1995 tarihli ve 1/95 sayılı Türkiye-Avrupa Topluluğu Ortaklık Konseyi Kararı uyarınca fikri mülkiyet alanında AB müktesebatına uyum sağlama taahhüdü altındadır. Bu yükümlülük, telif hukuku alanındaki AB düzenlemelerinin yakından takip edilmesini ve Türk hukukunun mümkün olduğu ölçüde AB müktesebatıyla uyumlu hâle getirilmesini gerekli kılmaktadır. Nitekim Avrupa Komisyonunun 2024 tarihli Türkiye İlerleme Raporu'nda da Türkiye'nin özellikle dijital tek pazar alanındaki telif hukuku müktesebatına, başta DSM Yönergesi olmak üzere, uyum sağlaması gerektiği ifade edilmiştir.¹⁰⁵

Bununla birlikte, AB müktesebatına uyum yükümlülüğü, DSM Yönergesi'nin Türk hukukuna mekanik biçimde ve aynen aktarılması anlamına gelmemelidir. Zira Yönerge, AB telif hukukunun mevcut kurumsal yapısı, veri tabanı hukuku, kültürel miras kurumlarına ilişkin istisnalar ve dijital tek pazar hedefleri üzerine inşa edilmiştir. Türk hukukunda ise bu sistemi tamamlayan bazı kurumlar ya hiç bulunmamakta ya da yeterli açıklıkta düzenlenmemektedir. Bu nedenle Türkiye bakımından isabetli yöntem, DSM Yönergesi'ndeki

¹⁰³ Manteghi, "Overcoming Barriers to Text and Data Mining," s. 35–36.

¹⁰⁴ Doktrinde bu düzenleme MVM araştırmacılarının hukuki belirsizliklerini büyük ölçüde azaltan "oyunun kurallarını değiştiren" (game-changer) bir adım olarak değerlendirilmektedir. İlgili değerlendirmeler ve AB Veri Yasası m. 35'in MVM serbestisine etkileri için bk. Manteghi, "Overcoming Barriers to Text and Data Mining," s. 34–35; Margoni ve Kretschmer, "A Deeper Look into the EU Text and Data Mining Exceptions," s. 700.

¹⁰⁵ Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2024 Report*, Commission Staff Working Document SWD (2024) 696 final (Brüksel: Avrupa Komisyonu, 30 Ekim 2024), s. 57, erişim 14 Temmuz 2026, <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-15127-2024-INIT/en/pdf>.

MVM istisnalarını doğrudan kopyalamak yerine FSEK'in eskimiş yapısı, Türkiye'nin kültürel ve akademik veri ihtiyacı, yerli yapay zekâ ekosisteminin gelişimi ve eser sahiplerinin korunması arasında denge kuran bütüncül bir uyum politikası izlemektir.

Bu çerçevede Türkiye'nin uyum süreci yalnızca MVM istisnası ihdas edilmesiyle sınırlı görülmemelidir. MVM faaliyetinin hukuka uygun biçimde yürütülebilmesi için hukuka uygun erişim, kültürel miras kurumlarının dijitalleştirme yetkisi, veri tabanı korumasının sınırları, makinece okunabilir hak saklı tutma beyanları, şeffaflık yükümlülükleri ve eser sahipleri lehine adil karşılık mekanizmaları birlikte ele alınmalıdır. Aksi hâlde, DSM Yönergesi'nden alınacak dar bir MVM istisnası, Türk hukukunda hem uygulama bakımından yetersiz kalacak hem de yapay zekâ eğitimi bakımından ihtiyaç duyulan hukuki güvenliği sağlamayacaktır.

Kanaatimizce, DSM Yönergesi'ndeki MVM istisnalarının Türk hukukuna aktarılması sürecinde dikkate alınması gereken başlıca meseleler; arşiv ve muhafaza amaçlı çoğaltmaya ilişkin istisna veya sınırlamalar, hukuka uygun erişim şartı, veri tabanı korumasının kapsamı, hak saklı tutma mekanizmaları ile şeffaflık ve adil karşılık yükümlülükleri etrafında toplanmaktadır. Aşağıda bu meseleler ayrı başlıklar altında ele alınacaktır.

A. Arşiv/Muhafaza Amaçlı Çoğaltmaya Yönelik İstisna/Sınırlama

DSM Yönergesi'ndeki MVM istisnalarının Türk hukukuna aktarılması bakımından ilk sorun, MVM istisnası ile kültürel miras kurumları lehine öngörülen koruma veya arşiv amaçlı çoğaltma istisnası arasındaki yakın ilişkidir. Koruma amacıyla dijitalleştirme imkânı bulunmayan bir hukuk düzeninde öngörülecek MVM istisnası, önemli ölçüde teorik düzeyde kalan ve pratik etkisi sınırlı bir düzenleme hâline gelebilecektir.

Gerçekten de Türk telif hukukunda kütüphaneler, arşivler veya benzeri kültürel miras kurumları, koleksiyonlarında bulunan telif koruması altındaki basılı eserleri arşivleme veya koruma amacıyla dijital ortama aktarma yetkisine sahip değildir. Böyle bir dijitalleştirme işlemi, FSEK bakımından eserin çoğaltılması sonucunu doğurduğundan, hak sahibinin izni bulunmadıkça çoğaltma hakkının ihlali niteliği taşıyacaktır.¹⁰⁶ Dolayısıyla bugün itibarıyla Türkiye'deki kütüphanelerde bulunan çok sayıda basılı eser, hukuka uygun şekilde dijital veri havuzuna dâhil edilememektedir.

¹⁰⁶ Bu noktada DSM Yönergesi'ndeki MVM hükümlerinin zaten çoğaltma hakkına istisna getirdiği ve bu nedenle dijitalleştirmeyi de kapsayabileceği ileri sürülebilir. Ancak MVM istisnaları, dijital biçimdeki metin ve veriler üzerinde yapılacak analiz amaçlı teknik çoğaltmaları hukuka uygun hâle getirir; basılı eserlerin ilk kez dijital ortama aktarılması ise MVM faaliyetinden önce gelen bağımsız bir çoğaltma işlemi niteliğinde olduğundan ayrıca açık bir hukuki dayanak gerektirir.

MVM faaliyetinin DSM Yönergesi kapsamında hukuka uygun kabul edilebilmesi, öncelikle analiz edilen eser veya veriye hukuka uygun şekilde erişilmiş olmasını gerektirir. Başka bir ifadeyle, dijital nüshanın oluşturulması başlı başına hukuka aykırı ise, bu nüsha üzerinde gerçekleştirilecek MVM faaliyetinin de hukuka uygun olduğundan söz edilemeyecektir. Böyle bir durumda, yapay zekâ sistemlerinin eğitiminde kullanılan veri setleri de hukuki açıdan tartışmalı hâle gelecektir.

Türkiye’de sorun daha da belirgindir. Akademik, bilimsel ve kültürel mirasın önemli bir bölümü henüz dijital ortama aktarılmamış olup yalnızca basılı eserlerde bulunmaktadır. Bu eserlerin dijital ortama hukuka uygun biçimde aktarılmasına imkân tanınmadığı sürece, söz konusu bilgi birikiminin MVM süreçlerine dâhil edilmesi de mümkün olmayacaktır. Bunun doğal sonucu ise yerli büyük dil modellerinin ve diğer yapay zekâ sistemlerinin eğitiminde kullanılabilecek yüksek nitelikli Türkçe veri kaynaklarının önemli ölçüde eksik kalmasıdır. Dolayısıyla yalnızca MVM istisnası getirilmesi tek başına yeterli olmayıp bu istisnayı işlevsel hâle getirecek tamamlayıcı düzenlemelerin de kabul edilmesi gerekecektir.

AB hukuku da esasen aynı ihtiyacı tespit etmiştir. İlk aşamada, BTY m. 5/2(c) ile üye devletlere; kamuya açık kütüphaneler, eğitim kurumları, müzeler ve arşivler lehine koruma amacıyla çoğaltma istisnası öngörme yetkisi tanımıştır. Ancak bu düzenleme ihtiyari niteliktedir. Üye devletler isterlerse böyle bir istisna kabul edebiliyor, isterlerse hiç düzenlemeyebiliyor veya kapsamını oldukça dar tutabiliyordu. Bunun sonucunda AB içerisinde parçalı ve yeknesak olmayan bir koruma rejimi ortaya çıkmıştır.

Bu parçalı yapı, DSM Yönergesi ile önemli ölçüde değiştirilmiştir. DSM Yönergesi’nin 6. maddesi, üye devletlere zorunlu bir istisna öngörme yükümlülüğü getirmiştir: kültürel miras kurumları, koleksiyonlarında kalıcı olarak bulunan eserleri, korunmaları için gerekli olduğu ölçüde ve herhangi bir format veya ortamda çoğaltabilecektir. Böylece BTY dönemindeki ihtiyari yaklaşım terk edilmiştir. Özellikle DSM Yönergesi’nin 25. gerekçesi koruma faaliyetlerinin çoğu zaman fiziki nüshaların dijital ortama aktarılmasını ve gerektiğinde koruma amaçlı yeni kopyalarının oluşturulmasını zorunlu kıldığını açıkça ifade etmektedir.

Almanya ve Fransa gibi üye devletler, DSM Yönergesi doğrultusunda kültürel miras kurumlarının koleksiyonlarında bulunan eserlerin tamamının koruma amacıyla dijital ortama aktarılmasına imkân tanıyan düzenlemeleri ulusal hukuklarına aktarmıştır.

Bu çerçevede, Türkiye’nin yalnızca DSM Yönergesi’nde öngörülen MVM istisnasını iç hukuka aktarması yeterli değildir. MVM istisnasının kabulünden önce veya en geç bununla eş zamanlı olarak, kültürel miras kurumlarının koleksiyonlarında bulunan basılı eserleri koruma amacıyla dijitalleştirebilmelerine imkân tanıyan bir çoğaltma istisnasının FSEK’te düzenlenmesi gerekmektedir.

B. MVM İstisnasının Yapay Zekâ Eğitimi Açıkça Kapsayacak Şekilde Yeniden Tasarlanması

Türkiye bakımından getirilecek MVM istisnası, yalnızca “metin ve veri madenciliği” ibaresinin FSEK’te eklenmesiyle sınırlı kalmamalıdır. Yukarıda açıklandığı üzere DSM Yönergesi’ndeki MVM sistemi klasik veri madenciliği faaliyetleri esas alınarak kurgulanmış olup yapay zekâ eğitimi ıskalamıştır. Yapay zekâ eğitimi, klasik MVM’den daha geniş ve telif hukuku bakımından daha riskli bir kullanım biçimi olduğu için bu hususun da açık bir şekilde istisna kapsamına eklenmesi gerekmektedir.

FSEK’e eklenecek düzenlemede, MVM ile yapay zekâ eğitimi arasındaki ilişki açıkça kurulmalıdır. Kanun koyucu, hangi mali hakların hangi faaliyetler açısından istisna kapsamında olduğunu açıkça belirlemeli; veri seti oluşturma, eğitim kopyaları, model güncelleme ve veri saklama gibi işlemleri ayrı ayrı düzenlemelidir.¹⁰⁷ Aksi hâlde hem hak sahipleri hem de yapay zekâ geliştiricileri bakımından hukuki belirsizlik ortaya çıkacaktır.

C. Türkçe Veri, Kültürel Miras ve Yerli Yaratıcı Ekonominin Korunması

Türkiye’de kabul edilecek MVM/yapay zekâ düzenlemesi, yalnızca yapay zekâ geliştiricilerinin veri ihtiyacını karşılamaya yönelik bir serbest kullanım rejimi olarak tasarlanmamalıdır. Türkçe eserler, kamu destekli arşivler, kütüphane koleksiyonları, akademik yayınlar, basın içerikleri ve kültürel miras kaynakları, Türkiye’nin bilimsel, kültürel ve ekonomik birikiminin parçasıdır. Bu kaynakların, herhangi bir lisanslama, karşılıklılık, gelir paylaşımı veya kamu yararı şartı aranmaksızın küresel yapay zekâ şirketleri tarafından bedelsiz eğitim hammadde olarak kullanılmasına imkân tanıyan bir model, Türkiye’nin uzun vadeli kültür politikası ve yerli yaratıcı ekonomisi bakımından sakıncalı sonuçlar doğurabilir. Bu nedenle Türkiye’nin yaklaşımı, uluslararası telif hukukundaki millî muamele ilkesiyle¹⁰⁸ çatışmayacak şekilde Türkçe veri ekosistemini, yerli içerik üreticilerini ve kamu kaynaklarıyla oluşturulmuş kültürel birikimi koruyan dengeli bir veri ve telif politikası geliştirmek olmalıdır.

Bu noktada AB hukukundaki bazı tercihler de yol gösterici olabilir. Nitekim DSM Yönergesi m. 15’te basın yayıncılarına tanınan bağlantılı hakkın, üye devlette yerleşik yayıncılar lehine düzenlenmiş olması, AB’nin kendi yayıncılık ve içerik üretim ekosistemini bölgesel bir tercih ile koruduğunu göstermektedir. Türkiye de MVM ve yapay zekâ eğitimi bakı-

¹⁰⁷ Bununla birlikte, öngörülecek istisna veya sınırlamanın; belirli özel hâllerle sınırlı olması, eserin normal kullanımına zarar vermemesi ve hak sahibinin meşru menfaatlerini makul olmayan ölçüde zedelememesi şeklindeki üç adım testine uygun biçimde tasarlanması gerekir. Bk. Bern Sözleşmesi m. 9/2; TRIPS m. 13; WIPO Telif Hakları Antlaşması m. 10.

¹⁰⁸ Bern Sözleşmesi m. 5/1 uyarınca, Sözleşme kapsamında korunan eserlerin sahipleri, eserin kaynak ülkesi dışındaki Birlik ülkelerinde, bu ülkelerin kendi vatandaşlarına tanıdığı hakların yanı sıra Sözleşme ile özel olarak tanınan haklardan da yararlanır. Benzer şekilde TRIPS m. 3/1, fikri mülkiyetin korunması bakımından diğer üye devlet vatandaşlarına kendi vatandaşlarına sağlanandan daha az elverişli muamele yapılmamasını öngörmektedir.

mından özellikle kamu koleksiyonları, kütüphane repertuarı, Türkçe veri setleri ve kamu destekli arşivler üzerinde herkesin bedelsiz ve sınırsız biçimde veri kazıyabileceği bir sistem kurmamalıdır. Bu kaynakların kullanımı bakımından lisanslama, karşılıklılık, yerli araştırma önceliği, kamu yararı şartı, gelir paylaşımı veya toplu lisanslama gibi araçlar değerlendirilebilir. Böylece Türkiye, bir yandan yerli yapay zekâ ekosisteminin nitelikli Türkçe veriye erişimini kolaylaştırırken diğer yandan kendi kültürel ve bilimsel kaynaklarının kontrolsüz biçimde küresel teknoloji şirketlerinin ekonomik değer zincirine aktarılmasını önleyebilir.

D. DSM Yönergesi Revizyon Süreci

DSM Yönergesi m. 30 uyarınca Avrupa Komisyonunun, Yönerge'yi 7 Haziran 2026'dan önce olmamak üzere gözden geçirmesi ve ulaştığı temel sonuçları Avrupa Parlamentosu, Konsey ve Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesine raporlaması öngörülmüştür. Komisyonun 13 Mayıs 2026 tarihinde AB telif kurallarının gözden geçirilmesine ilişkin görüş çağrısı¹⁰⁹ başlatması da özellikle yapay zekâ, lisanslama, hakların uygulanması ve korunan içeriklerin model eğitiminde kullanılması gibi konularda mevcut sistemin yeniden değerlendirilmekte olduğunu göstermektedir. Bu nedenle Türkiye, hâlihazırda AB düzeyinde tartışmaya açılmış bir modeli gecikmeli biçimde aynen devralmamalı; DSM Yönergesi'nin 2026 gözden geçirme sürecinin sonuçlarını izleyerek bu uyum sürecini Türk hukukunun ihtiyaçlarına uygun, daha güncel ve daha isabetli bir düzenleme yapma imkânına dönüştürmelidir.

E. “Çekince” mi, Lisans mı, Genişletilmiş Toplu Lisans mı?

Yapay zekâ eğitimi bakımından tartışılan modeller temelde çekince (*opt-out*), bireysel lisanslama ve genişletilmiş toplu lisanslama (GTL) olmak üzere üç hukuki tekniğe dayanmaktadır. Çekince modelinde, hak sahibi eserinin MVM veya yapay zekâ eğitimi amacıyla kullanılmasını açıkça saklı tutmadıkça kullanım serbest kabul edilir. Bu model veri erişimini kolaylaştırmakla birlikte, koruma yükünü hak sahibine bırakması, makinece okunabilir çekince standartlarının henüz yeknesaklaşmamış olması ve büyük ölçekli veri işleme faaliyetlerinde çekincelerin etkili biçimde tespit edilmesinin güçlüğü nedeniyle eleştirilmektedir. Buna karşılık bireysel lisanslama, telif hakkının münhasır niteliğine daha uygun görünse de milyonlarca eserin kullanıldığı yapay zekâ eğitimi bakımından her bir hak sahibiyle ayrı ayrı lisans sözleşmesi yapılması ciddi işlem maliyetleri doğurmaktadır.¹¹⁰

¹⁰⁹ Avrupa Komisyonu, “Call for Evidence: Report on the Review of the Copyright in the Digital Single Market Directive / Targeted Initiative for a Better Copyright Environment for European Creativity and Innovation,” Ref. Ares(2026)4845636, 13 Mayıs 2026, erişim 14 Temmuz 2026, <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/18173>

¹¹⁰ Çekince modelinde bireysel hak sahiplerinin her bir eser için makinece okunabilir bildirim yapması önemli bir idari yük oluştururken, yapay zekâ geliştiricilerinin büyük ölçekli veri kümelerinde bütün çekince beyanlarını tespit etmesi de uygulamada güçlük yaratmaktadır. Bk. Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs, *Generative AI and Copyright*, s. 48–49; Ziaja, “The Text and Data

GTL, bu iki model arasında daha işlevsel bir çözüm sunabilir. Bu sistemde belirli bir meslek birliği veya toplu hak yönetim kuruluşu tarafından yapılan lisans sözleşmesinin etkisi, kanunda öngörülen şartlarla, kuruluşu ayrıca yetkilendirmemiş hak sahiplerine de genişletilmektedir. Böylece kullanıcı, her bir hak sahibini ayrı ayrı tespit etmek zorunda kalmadan daha geniş bir repertuvar için lisans elde edebilmekte; üye olmayan hak sahipleri de kitlesel kullanımlardan doğan ekonomik değerden pay alabilmektedir. Bununla birlikte sistemin meşruiyeti için lisans veren kuruluşun ilgili hak kategorisinde yeterli temsil kabiliyetine sahip olması, üye olan ve olmayan hak sahiplerine eşit davranılması ve kapsam dışında kalmak isteyen hak sahiplerine etkili bir çıkış imkânı tanınması gerekir.¹¹¹

Bu yönüyle GTL, tamamen serbest kullanım modeli ile her eser için bireysel izin gerektiren klasik lisanslama arasında bir ara yol sunmaktadır. Suluk'un Türkiye bakımından önerdiği model de bu düşünceden hareketle, yapay zekâ kullanımlarını lisanslamak üzere farklı eser ve bağlantılı hak kategorilerini kapsayan özel bir ortak lisanslama yapısının kurulmasını öngörmektedir.¹¹² Böyle bir sistemde yapay zekâ geliştiricileri bakımından merkezî bir lisanslama mekanizması oluşturulurken hak sahiplerinin de eserlerinin yapay zekâ eğitiminde kullanılmasından doğan ekonomik değerden pay alması sağlanabilir.

Kanaatimizce Türkiye'nin yalnızca DSM Yönergesi'ndeki çekince modelini benimsemesi isabetli olmayacaktır. Saf çekince modeli, özellikle bireysel hak sahiplerini teknik bildirim ve takip yükü altında bırakırken saf bireysel lisanslama modeli ise yüksek işlem maliyetleri doğuracaktır. Bu sebeple MVM ve yapay zekâ eğitimi bakımından şeffaflık, kayıt, uygun bedel ve toplu lisanslama unsurlarını bir araya getiren karma bir sistem daha dengeli görünmektedir. Çekince imkânı tamamen dışlanmamalı; ancak merkezî bir kayıt sistemi ve toplu lisanslama mekanizmasıyla birlikte uygulanmalıdır. Böylece bir yandan yapay zekâ geliştiricilerine öngörülebilir bir hukuki zemin sağlanırken diğer yandan eser sahiplerinin kitlesel veri kullanımlarından doğan ekonomik değerden tamamen dışlanması önlenabilir.

Bununla birlikte GTL'nin yapay zekâ eğitimi alanında uygulanması da bazı güçlükler taşımaktadır. Lisansların ülkesel niteliği ile yapay zekâ eğitiminin sınır aşan yapısı arasındaki uyumsuzluk, farklı eser ve hak kategorileri için birden fazla kuruluşla lisans ilişkisi kurulması gerekliliği ve lisans gelirlerinin hak sahipleri arasında hangi ölçütlere göre dağıtılacağı

Mining Opt-Out," s. 453–456; Senftleben, "Win-Win."

¹¹¹ Klasik toplu hak takibi tamamen gönüllülük esasına dayanmakta ve yalnızca meslek birliğini açıkça yetkilendiren hak sahiplerinin eserlerini kapsamaktadır. Dolayısıyla meslek birliğiyle sözleşme yapan kullanıcı, kural olarak yalnızca birliğin temsil ettiği repertuvar bakımından hukuki güvence elde etmektedir. GTL modeli, meslek birliğinin temsil yetkisini genişletmemekte; lisans sözleşmesinin hukuki etkisini belirli koşullar altında üye olmayan hak sahiplerine de yaymaktadır. Sistemin meşruiyeti için kuruluşun yeterli temsil kabiliyetine sahip olması, üye olmayan hak sahiplerine eşit muamele edilmesi ve etkili bir kapsam dışına çıkma hakkının bulunması gerekir. Bk. Rosati, *Copyright in the Digital Single Market*, s. 223.

¹¹² Cahit Suluk, *Telif Hukukunda Genişletilmiş Toplu Lisanslama* (İstanbul: MESAM, 2026), s. 8.

bu sorunların başında gelmektedir. Ayrıca lisans tarifelerinin yüksekliği, küçük girişimler ve bilimsel araştırmalar bakımından yeni erişim engelleri yaratabilir. Bu nedenle olası bir GTL sisteminin geniş temsil kabiliyetine sahip, şeffaf ve farklı kullanıcı gruplarının özelliklerini dikkate alan bir yapıda kurulması gerekir. Bu sorunların ayrıntılı çözümü ise müstakil bir çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Sonuç

MVM sürecinde telifle korunan eserlerin veya veri tabanlarının kopyalanması, geçici ya da kalıcı nüshalarının oluşturulması, makinece okunabilir formata dönüştürülmesi veya veri tabanı içeriğinin başka bir ortama aktarılması söz konusu olabilir. Bu işlemler, somut olayın şartlarına göre eser sahibinin çoğaltma hakkına ve veri tabanı yapımıcısına tanınan aktarma yetkisine müdahale eder. Bu nedenle MVM, özel bir istisna veya sınırlama bulunmadığı sürece, telif hukukunun dışında kalan serbest bir kullanım olarak kabul edilemez.

DSM Yönergesi bu soruna iki ayrı hükümle cevap vermiştir. Madde 3, araştırma kuruluşları ve kültürel miras kurumları tarafından bilimsel araştırma amacıyla yürütülen MVM faaliyetleri için zorunlu ve sözleşmeyle bertaraf edilemeyen bir istisna öngörmektedir. Madde 4 ise yararlanıcı çevresi daha geniş olan genel bir MVM istisnası getirmekte, fakat hak sahiplerine kullanımı saklı tutma imkânı tanımaktadır. Bu yapı, klasik MVM faaliyetleri bakımından belirli ölçüde hukuki güvenlik sağlasa da özellikle üretken yapay zekâ eğitimi bakımından yeterli değildir. Zira üretken yapay zekâ eğitimi, yalnızca veriden olgusal bilgi çıkarılmasıyla sınırlı değildir. Eğitim sürecinde kullanılan eserlerden üslup, yapı, kompozisyon, söz dizimi ve ifade tercihleri gibi koruma alanıyla temas edebilecek unsurlar da öğrenilebilir. Dolayısıyla yapay zekâ eğitiminin doğrudan klasik MVM istisnaları içinde değerlendirilmesi isabetli değildir. Bu alan, ayrıca ve açıkça düzenlenmelidir.

Türkiye bakımından ilk tespit şudur: Mevcut FSEK sistemi, MVM ve yapay zekâ eğitimi bakımından yeterli bir hukuki zemin sunmamaktadır. Korunan eserlerin ve veri tabanlarının MVM amacıyla kullanılması, çoğu durumda çoğaltma ve aktarma hakları bakımından ihlal riski doğurur. Bu belirsizlik, yapay zekâ geliştiricileriyle birlikte üniversiteler, araştırma merkezleri, kütüphaneler, arşivler ve kültürel miras kurumları üzerinde de caydırıcı etki doğurmaktadır. Hak sahipleri ise eserlerinin hangi veri setlerinde kullanıldığını, hangi modellerin eğitimine dâhil edildiğini ve bundan doğan ekonomik değerden nasıl pay alabileceklerini çoğu zaman tespit edememektedir. Böylece sorun, izin mekanizmasını aşarak izlenebilirlik, şeffaflık ve ekonomik karşılığın paylaşımı boyutlarına da uzanmaktadır.

Bu sebeple Türkiye'nin DSM Yönergesi'ni aynen aktarması yeterli olmayacaktır. Öncelikle kültürel miras kurumları lehine açık bir arşiv ve koruma amaçlı çoğaltma istisnası kabul edilmelidir. Kütüphane, arşiv ve benzeri kurumların koleksiyonlarında bulunan basılı eserleri hukuka uygun biçimde dijitalleştiremediği bir sistemde, MVM istisnası fiilen dar

bir uygulama alanına mahkûm olur. Türkçe bilimsel, edebî ve kültürel birikimin hukuka uygun dijital veri havuzlarına kazandırılması, MVM ve yapay zekâ eğitimi bakımından ön şart niteliğindedir.

İkinci olarak, FSEK'e eklenecek düzenleme MVM ile yapay zekâ eğitimini birbirine karıştırmadan, fakat aralarındaki teknik ilişkiyi gözetererek kaleme alınmalıdır. Veri seti oluşturma, eğitim amacıyla çoğaltma, verinin temizlenmesi, modelin güncellenmesi, doğrulama kopyalarının saklanması ve güvenli imha gibi aşamalar açıkça düzenlenmelidir. Aksi hâlde istisnanın kapsamı yargı kararlarıyla tesadüfi biçimde şekillenecek ve öngörülebilirlik sağlanamayacaktır.

Üçüncü olarak, Türkiye "çekince" modelini tek başına yeterli görmemelidir. Çekince modeli, koruma yükünü çoğu zaman hak sahibine bırakır ve özellikle bireysel eser sahipleri bakımından etkili bir koruma sağlamaz. Buna karşılık yapay zekâ eğitiminin ölçeği, her bir eser için bireysel lisans alınmasına elverişli bir yapı sunmamaktadır. Bu nedenle Türkiye bakımından daha isabetli çözüm; şeffaflık, kayıt, uygun bedel, genişletilmiş toplu lisanslama ve adil dağıtım esaslarına dayanan karma bir modeldir. Böyle bir sistem, yapay zekâ geliştiricilerine hukuki güvenlik sağlarken hak sahiplerinin eserlerinin ekonomik değerinden tamamen dışlanmasını engeller.

Son olarak, Türkçe veri kaynakları, kamu destekli arşivler, akademik yayınlar, basın içerikleri ve kültürel miras koleksiyonları sıradan bir veri hammaddesi olarak görülmemelidir. Bunlar Türkiye'nin kültürel ve bilimsel birikiminin parçasıdır. Bu kaynakların kullanımında lisanslama, karşılıklılık, kamu yararı, yerli araştırma önceliği ve gelir paylaşımı esas alınmalıdır. Böyle bir çerçeve, millî muamele ilkesine aykırı ayrımcı bir rejime başvurulmasını da gereksiz kılar. Türkiye, geç kalmış uyum sürecini DSM Yönergesi'nin eksiklerinden ders çıkararak yapay zekâ çağının ihtiyaçlarına daha uygun ve hak sahipleri ile yenilik arasındaki dengeyi daha isabetli kuran özgün bir düzenleme geliştirmek için değerlendirilmelidir.

Finansman Beyanı	Bu araştırma; kamu, ticari veya kâr amacı gütmeyen sektörlerdeki fon kuruluşlarından herhangi bir özel hibe almamıştır.
Çıkar Çatışması Beyanı	Yazar; bu makalenin araştırılması, yazarlığı ve/veya yayımlanmasıyla ilgili olarak herhangi bir muhtemel çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.
Yazar Katkıları	Bu makale tek yazarlıdır. Kavramlaştırma, metodoloji, araştırma, yazım ve düzenleme süreçlerinin tamamı yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.
Etik Kurul Onayı	Bu çalışma, birincil veri toplama (anket, görüşme, deney vb.) içermediğinden etik kurul onayı gerektirmemektedir.
Yapay Zekâ Kullanım Beyanı	Bu makalenin hazırlanmasında yapay zekâ destekli araçlar kullanılmamıştır.
Funding Statement	This research did not receive any specific grant from funding organizations in the public, commercial, or not-for-profit sectors.
Declaration of Interests	The author declares that there is no conflict of interest regarding the research, authorship, and/or publication of this article.
Author Contributions	This is a single-authored article. Conceptualization, methodology, investigation, writing, and editing were all carried out by the author.
Ethics Approval	This study did not involve primary data collection (surveys, interviews, experiments, etc.) and therefore did not require ethics committee approval.
Artificial Intelligence Usage Statement	No artificial intelligence-assisted tools were used in the preparation of this article.

Kaynakça / References

- Almada, Marco ve Anca Radu. "The Brussels Side-Effect: How the AI Act Can Reduce the Global Reach of EU Policy." *German Law Journal*, c. 25, S. 4 (2024): 646–663. <https://doi.org/10.1017/glj.2023.108>.
- Arsılanlı, Halil. *Fikrî Hukuk Dersleri II: Fikir ve Sanat Eserleri*. İstanbul: Sulhi Garan Matbaası, 1954.
- Ateş, Mustafa. *Fikir ve Sanat Eserleri Üzerindeki Hakların Kapsamı ve Sınırlandırılması*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2003.
- Avrupa Komisyonu. *Türkiye 2024 Report*. Commission Staff Working Document SWD(2024) 696 final. Brüksel: Avrupa Komisyonu, 30 Ekim 2024. Erişim 14 Temmuz 2026. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52024SC0696>.
- . "Call for Evidence: Report on the Review of the Copyright in the Digital Single Market Directive / Targeted Initiative for a Better Copyright Environment for European Creativity and Innovation." Ref. Ares(2026)4845636, 13 Mayıs 2026. Erişim 14 Temmuz 2026. <https://ec.europa.eu/info/law/better-regulation/have-your-say/initiatives/18173>.
- Binctin, Nicolas. "TDM: a challenge for artificial intelligence". *RIDA* 262 (2019): 5-32.
- Bonadio, Enrico, ve Luke McDonagh. "Artificial Intelligence as Producer and Consumer of Copyright Works: Evaluating the Consequences of Algorithmic Creativity". *Intellectual Property Quarterly* 2 (2020): 112-37.
- Bradford, Anu. *The Brussels Effect: How the European Union Rules the World*. New York: Oxford University Press, 2020.
- Carroll, Michael W. "Copyright and the Progress of Science: Why Text and Data Mining Is Lawful". *UC Davis Law Review* 53, S. 2 (2019): 893-964.
- Çonkar, Mustafa Halil. "Dijital Tek Pazarda Telif Hakkı ve Bağlantılı Haklar". İçinde *Türk Hukukunun Avrupa Birliği Hukukuna Uyumu Özel Hukuk*, 1. bs., editör Arslan Kaya, Baki İlkay Engin, Ali Paslı, Şehriban İpek Aşıkoğlu ve Elif Oğuz Şenesen. İstanbul University Press, 2020.

- Dermawan, Artha. "Text and Data Mining Exceptions in the Development of Generative AI Models: What the EU Member States Could Learn from the Japanese 'Nonenjoyment' Purposes?" *The Journal of World Intellectual Property* 27, S. 1 (2024): 44-68. <https://doi.org/10.1111/jwip.12285>.
- Directorate-General for Internal Policies of the Union (European Parliament), ve Eleonora Rosati. *The Exception for Text and Data Mining (TDM) in the Proposed Directive on Copyright in the Digital Single Market: Technical Aspects*. Publications Office of the European Union, 2018. <https://data.europa.eu/doi/10.2861/480649>.
- Doğan, Esma Muheyne. "A Challenge to Copyright: Text and Data Mining". Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, 2024.
- Dornis, Tim W. "The Training of Generative AI Is Not Text and Data Mining." *European Intellectual Property Review*, c. 47, S. 2 (2025): 65-78.
- . "Generatives KI-Training und der TDM-Trugschluss". *GRUR* 126, S. 22 (2024): 1676-85.
- Ercan, Saniye Ezgi. "Avrupa Birliği Dijital Tek Pazarda Telif Hakkı Yönergesi ile öngörülen istisnalar çerçevesinde Türk Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nun değerlendirilmesi". Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2022.
- Geiger, Christophe, Giancarlo Frosio, ve Oleksandr Bulayenko. "Text and Data Mining: Articles 3 and 4 of the Directive 2019/790/Eu". İçinde *Los Derechos de autor en el mercado unico digital Europeo*. Tirant Lo Blanch, 2019. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3470653>.
- Geiger, Christophe, ve Vincenzo Iaia. "The forgotten creator: Towards a statutory remuneration right for machine learning of generative AI". *Computer Law & Security Review* 52 (Nisan 2024): 105925. <https://doi.org/10.1016/j.clsr.2023.105925>.
- Karaaslan, Pelin. "Fikir ve Sanat Eserlerinin Teknik Gereklilik Nedeniyle Geçici Çoğaltılması". *Ticaret ve Fikri Mülkiyet Hukuku Dergisi* C. 8(1) (2022): 29-50.
- Koebler, Jason. "Massive E-Learning Platform Udemy Gave Teachers a Gen AI 'Opt-Out Window': It's Already Over." *404 Media*, 30 Eylül 2024. Erişim 14 Temmuz 2026. <https://www.404media.co/massive-e-learning-platform-udemy-gave-teachers-a-gen-ai-opt-out-window-its-already-over/>.
- Kollár, Péter. "Mind If I Mine? A Study on the Justification and Sufficiency of Text and Data Mining Exceptions in the European Union". SSRN Scholarly Paper Sy. 3960570. Social Science Research Network, 01 Temmuz 2021. <https://doi.org/10.2139/ssrn.3960570>.
- Leistner, Matthias, ve Lucie Antoine. "TDM and AI Training in the European Union – From 'LAION' to Possible Ways Ahead?" *GRUR International* 74, S. 11 (2025): 1027-44. <https://doi.org/10.1093/grurint/ikaf114>.
- Lemley, Mark A. ve Bryan Casey. "Fair Learning." *Texas Law Review*, c. 99, S. 4 (2021): 743-785.
- Lucchi, Nicola. "ChatGPT: A Case Study on Copyright Challenges for Generative Artificial Intelligence Systems". *European Journal of Risk Regulation*, 29 Ağustos 2023, 1-23. <https://doi.org/10.1017/err.2023.59>.
- . *Generative AI and Copyright: Training, Creation, Regulation*. PE 774.095. European Parliament's Committee on Legal Affairs, 2025. <http://www.europarl.europa.eu/supporting-analyses>.
- Manteghi, Maryna. "Overcoming Barriers to Text and Data Mining in the Era of ChatGPT: The Proposed Data Act as a Game-Changer". *GRUR International* 73, S. 1 (2024): 34-44. <https://doi.org/10.1093/grurint/ikad098>.
- Margoni, Thomas, ve Martin Kretschmer. "A Deeper Look into the EU Text and Data Mining Exceptions: Harmonisation, Data Ownership, and the Future of Technology". *GRUR International* 71, S. 8 (2022): 685-701. <https://doi.org/10.1093/grurint/ikac054>.
- Meys, Romain. "Data Mining Under the Directive on Copyright and Related Rights in the Digital Single Market: Are European Database Protection Rules Still Threatening the Development of Artificial Intelligence?" *GRUR International* 69, S. 5 (2020): 457-73. <https://doi.org/10.1093/grurint/ikaa046>.

- Peukert, Alexander. "Copyright in the Artificial Intelligence Act – A Primer". *GRUR International* 73, S. 6 (2024): 497-509. <https://doi.org/10.1093/grurint/ikae057>.
- Quintais, João Pedro. "What Is a 'Research Organisation' and Why It Matters: From Text and Data Mining to AI Research". *GRUR International* 74, S. 5 (2025): 397-98. <https://doi.org/10.1093/grurint/ikaf030>.
- Rački Marinković, Ana. "Liability for AI-related IP infringements in the European Union". *Journal of Intellectual Property Law & Practice* 19, S. 10 (2024): 784-92. <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpae061>.
- Radeisen, Arne. "Open Foundation Models and TDM Exceptions to Copyright – Building Blocks for an AI Ecosystem". *GRUR International* 75, S. 3 (2026): 224-34. <https://doi.org/10.1093/grurint/ikag002>.
- Rendas, Tito. "Are Copyright-Permitted Uses 'Exceptions', 'Limitations' or 'User Rights'? The Special Case of Article 17 CDSM Directive." *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, c. 17, S. 1 (2022): 54-64. <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpab174>.
- Rosati, Eleonora. "Article 3—Text and Data Mining for the Purposes of Scientific Research". İçinde *Copyright in the Digital Single Market: Article-by-Article Commentary to the Provisions of Directive 2019/790*, editör Eleonora Rosati. Oxford University Press, 2021. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198858591.003.0004>.
- . *Copyright in the Digital Single Market: Article-by-Article Commentary to the Provisions of Directive 2019/790*. 1. bs. Oxford University Press, 2021. <https://doi.org/10.1093/oso/9780198858591.001.0001>.
- . "Infringing AI: Liability for AI-Generated Outputs under International, EU, and UK Copyright Law". *European Journal of Risk Regulation*, 31 Ekim 2024, 1-25. <https://doi.org/10.1017/err.2024.72>.
- . "Is text and data mining synonymous with AI training?" *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, 07 Kasım 2024, jpae092. <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpae092>.
- . "Exceptions and Limitations in the EU Copyright System: From 'Derogations' to 'User Rights'." *Copyright and the Court of Justice of the European Union* içinde, 2. bs., 218-264. Oxford: Oxford University Press, 2023. <https://doi.org/10.1093/law/9780198885580.003.0007>.
- Senftleben, Martin. "Generative AI and Author Remuneration". *IIC* 54, S. 10 (2023): 1535-60. <https://doi.org/10.1007/s40319-023-01399-4>.
- . "Win-Win: How to Remove Copyright Obstacles to AI Training While Ensuring Author Remuneration (and Why the European AI Act Fails to Do the Magic)". *Chicago-Kent Law Review* 98 (2024): 1-37. <https://doi.org/10.2139/ssrn.4964460>.
- Stieper, Malte ve Michael Denga. "Die Reichweite des EU-Urheberrechts nach der KI-VO." *GRUR*, c. 126, S. 20 (2024): 1473-1484.
- Suluk, Cahit. *Telif Hukukunda Genişletilmiş Toplu Lisanslama*. İstanbul: MESAM, 2026.
- Suluk, Cahit, Rauf Karasu ve Temel Nal. *Fikri Mülkiyet Hukuku*. 8. bs. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2024.
- Şıracı, Sertaç. "Yapay Zekâ Eğitiminde Eserlerin Girdi Olarak Kullanılmasının Telif Hakları Açısından İncelenmesi". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 32, S. 4 (2024): 2461-85.
- Tekinalp, Ünal, Gül Okutan Nilsson ve Feyzan Hayal Şehirli Çelik. *Tekinalp Fikri Mülkiyet Hukuku*. 6. bs. İstanbul: On İki Levha Yayıncılık, 2025.
- Thongmeensuk, Saliltorn. "Rethinking Copyright Exceptions in the Era of Generative AI: Balancing Innovation and Intellectual Property Protection". *The Journal of World Intellectual Property* 27, S. 2 (2024): 278-95. <https://doi.org/10.1111/jwip.12301>.
- Tyagi, Kalpana. "Copyright, Text & Data Mining and the Innovation Dimension of Generative AI." *Journal of Intellectual Property Law & Practice*, c. 19, S. 7 (2024): 557-570. <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpae028>.

Ueno, Tatsuhiro. "The Flexible Copyright Exception for 'Non-Enjoyment' Purposes: Recent Amendment in Japan and Its Implication." *GRUR International*, c. 70, S. 2 (2021): 145–152. <https://doi.org/10.1093/grurint/ikaa184>.

Ziaja, Gina Maria. "The text and data mining opt-out in Article 4(3) CDSMD: Adequate veto right for rightholders or a suffocating blanket for European artificial intelligence innovations?" *Journal of Intellectual Property Law & Practice* 19, S. 5 (2024): 453-59. <https://doi.org/10.1093/jiplp/jpae025>.

Mahkeme Kararları

ABAD. C-5/08, *Infopaq International A/S v. Danske Dagblades Forening*, 16.7.2009, ECLI:EU:C:2009:465.

ABAD. C-392/19, *VG Bild-Kunst v. Stiftung Preußischer Kulturbesitz*, 9.3.2021, ECLI:EU:C:2021:181.

Mevzuat

Bilgi Toplumunda Telif Hakkı ve Bağlantılı Hakların Belirli Yönlerinin Uyumlaştırılmasına İlişkin 2001/29/AT sayılı Yönerge, 22.5.2001. Avrupa Toplulukları Resmî Gazetesi, L 167, s. 10.

Bilgisayar Programlarının Hukuki Korunmasına İlişkin 2009/24/AT sayılı Yönerge, 23.4.2009. AB Resmî Gazetesi, L 111.

Dijital Tek Pazarda Telif Hakkı ve Bağlantılı Haklara İlişkin (AB) 2019/790 sayılı Yönerge, 17.4.2019. AB Resmî Gazetesi, L 130.

Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu (5846 sayılı). Kabul tarihi 5.12.1951. R.G., 13.12.1951, S. 7981.

Veri Tabanlarının Hukuki Korunmasına İlişkin 96/9/AT sayılı Yönerge, 11.3.1996. Avrupa Toplulukları Resmî Gazetesi, L 77, s. 20.

Veri Yasası (AB) 2023/2854, 13.12.2023. AB Resmî Gazetesi, L 2023/2854, 22.12.2023.

Yapay Zekâ Yasası (AB) 2024/1689, 13.6.2024. AB Resmî Gazetesi, L 2024/1689, 12.7.2024.